

Jüri Linnus – teaduse kirglik eestkõneleja ERMis

Piret Koosa

Jüri Linnus (1926–1995) oli kolme aastakümne vältel (1956–1986) Eesti Rahva Muuseumi¹ raudvaraks, tema isik ja tegevus kujundasid olulisel määral nii ERMi avalikku kuvandit kui sisemist töökorraldust. Muuseumi teadustöö kauaaegse juhina oli tal oluline osa ERMi väljatoomisel Teise maailmasõja ja stalinistlike puhastuste järgsest mõõnaseisust. Ta rõhutas teadustegevuse hoidmise ja arendamise olulisust muuseumitöö osana ajal, mil asutuse tegevust suunanud struktuurne ega majanduslik raamistik seda ei soosinud. Lisaks, 1950.–1960. aastatel oli Jüri Linnus Tartu Riikliku Ülikooli peamine etnograafiaõppejõud, nii oli tal neil kümnenditel määrav roll noorte etnoloogiateadusele spetsialiseeruma suunamisel. Seega väärib Linnuse isik Eesti etnoloogia² ajaloos kahtlemata lähemat tähelepanu. Seni on Linnuse tegevust lühiartiklites kajastanud Ants Viires (1986) seoses tema 60. sünnipäevaga ja Heiki Pärdi (1994) doktorikraadi kaitsmise puhul. Käesolevas kirjutises keskendun Linnuse rollile eriala arendaja ning muuseumi teadusjuhina. Artikli fookusest jääb välja Linnuse teadustööde analüüs Eesti, nõukogude ja maailmateaduse kontekstis – see nõuab omaette käsitlust. Ka ei vaatle ma siin lähemalt tema ühiskondlikku tegevust, mis samuti iseseisvat teemapüstitust

1 Asutus on artiklis kajastataval perioodil kandnud erinevaid nimetusi, kuid kasutan siin läbivalt nimetust Eesti Rahva Muuseum (ERM).

2 Nõukogude aja lõpuni keskenduti materiaalse kultuuri uurimisele ja kasutati eriala nimetusena peamiselt „etnograafia“ mõistet, 1990. aastatest uurimisväli avarus ja hakati eelistama nimetust „etnoloogia“. Artiklis kasutan neid mõisteid samatähenduslikuna nagu Linnus isegi (vrd ERM Ak 39.4.24).

vääriks.³ Fookusest tulenevalt tugineb artikkel suuresti ERMi arhiivis olevale materjalile (peamiselt muuseumi direksiooni, teadusnõukogu, osakondade ja ametiühingu koosolekute protokollid, tööplaanid ja -aruanded, aga ka Linnuse välitööpäevikud), lisaks Linnuse isikuarhiivi materjalidele Rahvusarhiivis ja ERMis⁴. Andmeid õpinguaastatest koolis ja ülikoolis olen leidnud peamiselt kahest Linnuse omasõnalisest allikast – koolialmanahhile kirjutatud artiklist (Linnus 1968a) ja Hillar Palametsa 1989. aastal kogutud meenutustest (TÜR F 141, nim 1, s 85).⁵

Õpingud ja tööelu algus

Jüri Linnus oli läbi elu muuseumimaailmaga tihedalt seotud. Ta sündis 1926. aastal Tartus Olga ja Ferdinand Linnuse perre, kus oli ees juba 1920. aastal sündinud vanem õde Kaarin. Olga Linnus töötas ajaloo- ja vene keele õpetajana⁶, Ferdinand Linnus oli etnoloog, kes sai 1929. aastal ERMi juhiks. Selle ametikohaga kaasnes elukohana Raadil muuseumi peahoone⁷ kõrval asunud majake. Jüri Linnus on meenutanud, et ehkki koolitee alla linna oli omajagu pikk, oli paik elamiseks tore ja talle pakkus lõbu rääkida, et elab „linna lähedal mõisas“ (TÜR F 141, nim 1, s 85: 84). Ka esimesed töökogemused sai Jüri Linnus just muuseumis – päris esimese omateenitud rahana sai ta ühe krooni 1940. aasta sügisel ühepäevase saalivalvuri töö eest ERMis, 1945. aasta suvel aitas aga ajutise tööjõuna Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu reevakueerida (RA EAA.5311.15/52.149: 49; Palm 1974: 116–117).

3 Linnus oli ühiskondlikult väga tegus, mh oli ta seotud nii Vabaõhumuuseumi kui ka Lahemaa Rahvuspargi rajamisega. 1980. aastate lõpul oli ta osaline Õpetatud Eesti Seltsi taastamisel, oli ÕESI esimees 1994–1995. Ta osales aktiivselt ka kodu-uurimisliikumises, 1978 sai temast Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjoni vastloodud Tartu osakonna esimees, 1979–1992 korraldas Linnus Tartu kodu-uurimise päevi.

4 Osa Jüri Linnust puudutavatest materjalidest on Linnuste perekonna arhiivi (ERM Ak 44) koosseisus, osa aga veel ametlikult arvele võtmata.

5 Soovin tänada ka rida Jüri Linnust tundnud inimesi, kelle meenutused on aidanud arhiivimaterjale „elustada“: Heiki Pärdi, Ellen Värvi, Reet Piiri, Virve Tuubel, Anu Kannike.

6 1915. a said naised õiguse astuda ülikooli meestest täitmata kohtadele. Olga Linnus oli üks 51-st naisest, kes sel aastal Tartu Ülikooli vastu võeti. Õpetajatöö, laste saamise ja kasvatamise kõrval õpingud küll korduvalt katkesid, nii et ülikooli lõpetamiseni Eesti ja põhjamaade ajaloo erialal (kõrvalainena etnograafia) jõudis O. Linnus 1937. a. (RA EAA.2100.1.7893)

7 1922–1944 asus ERM endise Raadi mõisa peahoones.

Keskhariduse omandamine ja ülikooliõpingute alustamine, noore inimese olulised kujunemisaastad, jäid Jüri Linnusel Teise maailmasõja ja sellele vahetult järgnenud aastatesse. Nõukogude võimu kehtestamine 1940. aastal tõi 1941. aasta juunis kaasa F. Linnuse arreteerimise ja surma vangilaagris järgmisel aastal.⁸ Ülejäänud pere jäi Raadile kuni 1944. aasta märtsipommitamiseni, misjärel asuti ümber maale, F. Linnuse sünnipaika Riidaja külla Valgamaal⁹, kus elasid tema ema ja õde. Kui sõjarinne Eestile lähenema hakkas, liikus J. Linnus mobiliseerimise kartuses lääne poole, jõudes välja Hiiumaale, kust lootis paadiga Rootsi pääseda. See aga korda ei läinud ning pärast mõningast ringiseiklemist jõudis ta hilissügisel tagasi Tartusse. (TÜR F 141, nim 1, s 85: 90–91)

Kooliteed alustas Linnus Tartu Õpetajate Seminari algkoolis ehk harjutuskoolis¹⁰, sellele järgnesid õpingud reaalkallakuga Tartu Poeglaste Gümnaasiumis¹¹. Pärast 1944. aasta sõjasuve algas õppetöö taas novembris. Kui kevadel oli kahe hiljem ühendatud kooli peale Linnuse aastakäigu poisse olnud sadakond, siis sügisel alustas abituuriumi vaid 14 noormeest. Seejuures olnud „kõigil hea meel, et elu sees ja antud võimalus veel keskkool lõpetada“, on Linnus ise selle sõjasündmuste mõju ilmestava statistika kokku võtnud (TÜR F 141, nim 1, s 85: 95; vt ka Linnus 1968a). Lõputunnistuse sai Linnus 1945. aasta kevadel, edasine erialavalik kujunes „otsekui iseendast, see tuli nagu koduse miljöo loomuliku jätkuna“ (TÜR F 141, nim 1, s 85: 95). Ferdinand ja Olga Linnuse tihedalt ajaloo ja etnograafiaga seotud huvi- ja tegevussfäär ning lähedane kokkupuude muuseumitööga avaldasid kahtlemata mõju ka nende laste huvide kujunemisele. Linnuste koduraamatukogus oli rikkalik ajaloolase kirjanduse valik ja teadmishimulise noorena oli Jüri Linnus sellega juba koolipõlves hästi tuttav – erilist huvi pakkus talle mõne teema erinevate käsitluste kõrvutamine. Ootuspärasest laiemast allikateringi tundmine tõi koolis mõnel korral kaasa vastuolu õpetajaga, kes polnud rahul sellega, et õpilane ei vastanud nii nagu õpikus kirjas (TÜR F 141, nim 1, s 85: 97). Kaarin oli 1942. aastal alustanud vabakuulajana etnograafiaõpinguid

8 Lähem info F. Linnuse saatuse kohta jõudis pereni nähtavasti 1946. aastal, mil Jüri Linnuse isiklikus päevikust leiab 29. juulil sissekande: „Mu isa olevat surnud 1942. a. Valus. kurb. kohutav.“ (Päevik 1946: 67)

9 Ajalooliselt Riidaja vald Viljandimaal.

10 Toimis pedagoogilise praktika baasina õpetajate ettevalmistamisel.

11 Nimetati 1941. a Tartu I Gümnaasiumiks, 1944. a sügisel ühendati endise Hugo Treffneri Gümnaasiumiga Tartu I Keskkooliks.

ning töötas ka ERMis. Ehkki Jüri käis reaalkallakuga klassis, oli tal kindel plaan minna keskkooli lõpetamise järel ajalugu õppima. Kui koolidirektor ja matemaatikaõpetaja Karl Maasik sellest kuulis, teatanud ta Linnusele: „Sa oled loll. [...] Kuhu sa selle ajalooga ikka jõuad ...“ ja soovitanud hoopis Tallinna Polütehnilisse Instituuti astuda (TÜR F 141, nim 1, s 85: 84). Linnus end sellest arvamusest siiski segada ei lasknud ning asus 1945. sügisel õppima Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) ajaloo-keeleteaduskonda.

Nõukogude võimu kehtestamine oli kaasa toonud ka teadus- ja haridusasutuste tegevuse ümberkorraldamise. Etnograafiaprofessor Gustav Ränk oli Eestist lahkunud ning professuuri enam ei taastatud. Nõukogude süsteemis käsitleti etnograafiat ajaloo nn abiteadusena ja nii viidi selle õpetamine Tartu Ülikoolis arheoloogiakateedri alla, kus etnograafide ettevalmistamine toimus professor Harri Moora juhendamisel. Olulise osa õppekavast moodustasid ajaloolased ning neile lisaks kõigile kohustuslikud ideoloogilised ained (marksismi-leninismi alused, poliitiline ökonoomia, dialektiline ja ajalooline materialism). Siiski said tudengid lisaks etnograafiakursustele ka folkloristika- ja lingvistikaaineid kuulata. Etnograafia sissejuhatavat põhikursust luges Linnuse kursusele Eduard Laugaste, erikursuste puhul toetuti varasemat tava jätkates ERMi töötajatele (Hilja Sild, Ida Kaldmaa ja Helmi Üprus¹²). Olulist osa etnograafiatudengite õpetamisel täitis 1946. aastal aspirantuuri alustanud Ants Viires (Viires 1970: 239). Erikursustel juhendas tudengeid ka Moora, kes küll loengute asemel suunas nad enamasti iseseisvale tööle, lastes üliõpilastel referaate koostada. Linnus on meenutanud, et Moora „ei olnud just särav lektor“, küll aga süvitsiminev ja iseseisvat mõtlemist julgustav. (TÜR F 141, nim 1, s 85: 101) Moorast sai hiljem ka Linnuse diplomitöö juhendaja, kuid juhendaminegi jäi Linnuse sõnul pigem vormiliseks (samas: 102).

Üliõpilasena oli Linnus püüdlik ja sihikindel õppur, kelle eesmärgiks oli sooritada kõik eksamid tulemusele „väga hea“ – „hea“ puhul leppis ta õppejõuga kokku kordusvastamise aja, et hinnet parandada.¹³ Valik, millisele kitsamale erialale spetsialiseeruda, tuli teha stuudiumi kolmandal aastal. Mingil põhjusel sai Linnus esialgu

12 Üprus lahkus ERMist 1947, töötas Ajaloo Instituudis 1947–1950, seejärel Vabariiklikus Restaureerimisvalitsuses.

13 Võimalik, et see oli seotud sooviga kindlustada laenu või ka toetuse saamine TRÜ üliõpilaste vastastikuse abistamise kassalt. Linnuse üliõpilaspõlves peetud päevikud osutavad, et ema Olgaga elati rahalises kitsikuses. Linnus oli TRÜ üliõpilaste vastastikuse abistamise kassa esimees selle asutamisest 1947. a. Kassa eesmärgiks oli aidata üliõpilasi laenude ja toetuste kaudu õppemaksu tasumisel jt ajutiste rahamurede lahendamisel. (Vt Tali 1948. Tänan viite eest Anu Kannikest.)

Foto 19.
Jüri Linnus
kursuse-
kaaslastega
õppereisil
Moskvas,
1948.
ERM Fk

teate, et etnograafiat erialana valida pole võimalik, mis talle omajagu meelehärmi põhjustas: „Etnograafiat eriaineks valida ei saa. Kuradi kurb. Püüan kuidagi kombiinida. Tuju sellest paha.“ (Päevik 1947: 20) Kuid juba päev hiljem rõõmustab ta samal leheküljel: „Etnograafiat saab siiski õppida!“. Kolmanda õppeaasta lõpuks valmis Linnuse proseminaritööna ülevaade rahvameditsiinist (1948)¹⁴. Isa eeskuju järgides ja ilmselt ka soovides tema pooleli jäänud tööd jätkata tahtnuks ta edaspidi minna välitöödele liivi aladele¹⁵, kuid Moora seda ei toetanud (Linnus 1982: 86). Moora suunas 1940. aastate teise poole etnograafiatudengeid tegelema teemadega, mida varasemalt oli vähe käsitletud ning üheks seesuguseks oli rahvapärane käsitöö (Viires 1986: 138; Luts 1987: 100). Ka Linnusel soovitas ta uurimisteemaks valida midagi käsitöö valdkonnast. Nii valmis seminaritööna uurimus sepsist Saaremaal (Linnus 1949), mis pälvis üliõpilastööde konkursil auhinnalise koha. Diplomitööna valmis 1950. aasta kevadel „Sepis Eestis, eriti Saaremaal“. Juhuse tahtel ei läinud töö kaitsmine päris ootuspäraselt. Kaitsmisele sattus ootamatult ajaloo-keeleteaduskonna dekaan ja marksismi-leninismi kateedri juhataja Vilhelm Reiman. Viimane polnud küll Linnuse lõputöö sisuga tuttav, kuid võttis selle suhtes kriitilise hoiaku, leides, et taolisel teemal pole võimalik marksistlikku käsitlust kirjutada. Linnus on meenutanud, et arutelu käigus „[n]oore ägeda mehena panin talle näpu nina alla ja küsisin, kas ta mu tööd on üldse lugenud“. Eitavat vastust kuuldes teatas Linnus, et „ma temaga sel teemal üldse ei räägi“. Üliõpilase sedavõrd otsene vastuhakk dekaanile oli eriti kontekstis, mil ühiskonnas laiemalt toimus äge ideoloogiline võitlus „kodanliku natsionalismiga“,

¹⁴ Vt käsikiri ERM Ak 44.5.3.

¹⁵ Ferdinand Linnus tegi liivlaste seas välitöid 1920. aastatel, kuid plaanis olnud liivi kultuuri teemalise monograafia kirjutamiseni ta ei jõudnud.

kahtlemata erakordne ning on siin ära toodud näitena Linnuse tulisusele kalduvast meelelaadist. Kaitsmisel tekkinud poleemika tulemusel sai Linnus diplomitöö hindeks „hea“, hinde alandamise põhjusena olevat märgitud, et autor ei võtnud kriitikat omaks. (TÜR F 141, nim 1, s 85: 102) See oli kogu studiumi jooksul Linnuse ainus „hea“ – kõik hindelised eksamid oli ta viie aasta vältel sooritanud hindele „väga hea“. Sepatöö kitsamalt ja maakäsitööliste teema laiemalt aga kujuneski Jüri Linnuse peamiseks uurimisalaks ka järgnevatel kümnenditel. Linnuse kursusekaaslastest lõpetasid samal aastal „ajalooteadlase-etnograafi kvalifikatsiooniga“ veel ka Gea Reiman (Troska)¹⁶, Linda Trees (Saks) ja Aino Värk. (Luts 1987: 105)

1949.–1950. aastal ägenes ühiskonnas ideoloogiline puhastus, mille käigus sunniti ülikoolist lahkuma esmalt Ants Viires ja hiljem ka Harri Moora. 1950. aasta kevadel toimus EK(b)P keskkomitee VIII pleenum ehk nn märtsipleenum, mille raames kritiseeriti ENSV juhtkonda ebapiisavas võitluses „kodanliku natsionalismiga“. Pleenumile järgnes poliitiline puhastus nii võimukandjate seas kui mitmetes asutustes, seejuures tabasid repressioonid eriti tugevalt kultuurivaldkonda. Arheoloogiakateeder kaotati 1950. aastal ning edaspidi õpetati etnograafiat NSVL ajaloo kateedris. Pärast Moora ja Viirese lahkumist katkes etnograafia õpetamine mõneks aastaks hoopis. Aprillis vabastati Teaduste Akadeemia (TA) presiidiumi otsusega töölt ERMi direktor Ida Kaldmaa, teadussekretär Aliise Moora viidi nooremteaduri kohale, järgnes mitmete teiste kogenud muuseumitöötajate vallandamine. (Viires 1993: 9; Astel 2009: 223; Kannike, Bardone, Metslaid 2023: 72) Vaatamata turbulentsele olukorrale ja selles kontekstis „kahtlasele“ taustale vangilaagrisse saadetud mehe pojana õnnestus Linnusel pärast ülikooli lõpetamist erialast tööd saada – 1950. aasta septembris asus ta ERMis teadurina tööle. Noor Linnus püüdis muuseumielus kohe aktiivselt kaasa rääkima hakata. Nii näiteks tegi ta ERMi struktuuri ümberkorraldamist arutaval koosolekul ettepaneku, et ERMiga tuleks liita ka Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna kogud, sest „etnograafia mõistesse kuulub ka rahvaluule, kommete jne. uurimine“ (ERM A f 1, nim 1, s 28, l 90). Ettepanekust tuua 1940. aastal Riikliku Kirjandusmuuseumi alla viidud rahvaluulekogud taas ERMi koosseisu aimub selgelt püüdlus lähendada asutuse ülesehitust ja toimimisloogikat selle Eesti Vabariigi aegsele struktuurile. Okupatsioonieelse ERMi traditsioonide ja sellega seotult isa Ferdinand Linnuse pärandi, aga ka laiemalt sõjaeelse Eesti etnoloogiaga järjepidevuse hoidmine jäi Jüri Linnuse tegevuse ja põhimõtete juhtjooneks läbi kümnendite.

16 Vt temast lähemalt Siirman 2025.

Rõõm muuseumitööle asumisest jäi siiski üürikeseks.

Detsembri lõpus toimus Teaduste Akadeemia Tartu asutuste partei-algorganisatsiooni aruande-valimiskoosolek, mille käigus leiti, et ERMi „on küll tugevdatud sinna kommunistide töölesuunamisega, kuid kodanlike natsionalistide [---] tegevus annab muuseumi töös veel praegugi end tunda“ ning asutuse „tööd takistab asjaolu, et TA juhtkond on olnud liiga „tagasihoidlik“ kodanlike natsionalistide suhtes“ (Lang 1951: 2). Kahes Edasis ilmunud kriitilises artiklis (Juhtkiri 1951; Lang 1951) toodi Linnus nimeliselt esile näitena taolistest sobimatutest isikutest. Ehkki Linnus tembeldati kodanlikuks natsionalistik, kes „tuleb kui rahvavaenulik element teaduslikult töölt eemaldada“ (Lang 1951: 2)¹⁷, lubati tal töölt lahkuda siiski n-ö omal soovil.

1951. aasta sügiseni aitas majanduslikult toime tulla igakuine toetus, mida Linnus sai TRÜ üliõpilaste vastastikuse abistamise kassa juhatuse esimehena (RA EAA.5311.15/52.149: 49). 1951. aasta sügisest sai Linnus ajalooõpetajana tööd Tartu Muusikakoolis, mis jäi tema põhitöökohaks 1956. aastani. Kohakaasluse alusel töötas ta veel mitmes Tartu keskkoolis. 1952. aasta alguses lisandus vanemõpetaja ametikoht Tartu Õpetajate Instituudi¹⁸ ajalookateedris, kus ta luges peamiselt vanaaja ajaloo kursust. Ajalookateedri juhataja Leida Loone ärgitas Linnust alustama väitekirja kirjutamist teaduskraadi taotlemiseks ning sooritama kandidaadi minimumi eksameid¹⁹, mida Linnus tegigi perioodil 1954–1956. Intellektuaalset erksust ja püsivat huvi end õpetajatöö kõrvalt värske erialase kirjandusega kursis hoida ilmestab Linnuse käsikirjaline kataloog sel perioodil isiklikku raamatukokku soetatud trükistest (vt Linnus 1949–1955), mis sisaldab ajaloo- ja etnoloogiaalase perioodika ja monograafiate kõrval ka nende lähivaldkondade uurimusi.

17 Lisaks sellele, et Jüri isa Ferdinand Linnus oli arreteeritud ja vangilaagrisse saadetud (rehabiliteeriti 1966), panustas „rahvavaenlase staatuse“ saamisenesse ilmselt ka tõik, et õde Kaarin Linnus oli välismaale põgenenud.

18 Ajaloolise Tartu Õpetajate Seminari järglane, tegutses Tartu Õpetajate Instituudi nime all 1947–1955 ja oli kõrgetasemeline kooolitus-teadusasutus. Instituut koondas nii vanema kui noorema põlve õppejõude, olles viimastele omamoodi vaheastmeks enne TRÜsse või TA-sse siirdumist. 1950. aastatel töötasid seal nt Juri Lotman, Zara Mints, Herbert Ligi, Sulev Vahre, Inge Unt, Eduard Vääri. (TÜR F 141, nim 1, s 85; Vääri 1996: 408)

19 Kandidaadiksamite (eriala, filosoofia, võõrkeel) sooritamine oli eelduseks, et asuda taotlema teaduste kandidaadi kraadi.

Linnus õppejõuna

1950. aastal toimus NSVL TA Etnograafia Instituudi eestvedamisel Moskvas konverents Baltimaade etnograafiast, mille järel hakati Etnograafia Instituudi ja Baltikumi valdkondlike uurimisasutuste vahel tihedamat koostööd arendama. Nii alustati 1952. aastal Nikolai Tšeboksarovi²⁰ üldjuhtimisel nn Balti kompleksekspeditsiooni tööd selle piirkonna uurimiseks, mis aktualiseeris taas erialase kaadri ettevalmistamise vajaduse. Nende üldisemate arengutega seostabki Luts (1985: 178; vt ka Viires 1970: 243; Jääts, Metslaid 2018; Jääts 2025) etnograafiaõppele spetsialiseerumise taas võimalikuks saamise 1953. aastal. Oma mõju avaldas ilmselt ka Stalini surma järel vabamaks muutunud poliitiline olukord, mis lõi enam võimalusi rahvusliku identiteediga seonduvate teadusaladega tegelemiseks (vrd Jääts, Metslaid 2018), aga ka varem ideoloogilistel põhjustel põlu alla sattunud inimeste kaasamiseks õppe- ja teadustöösse. Leidis ka etnograafia erialale spetsialiseeruda soovivaid üliõpilasi. Ildike Jaagosild on meenutanud, et grupi kaastudengitega²¹ käidi 1953. aasta kevadel rektor Feodor Klementi jutul palvega eriala taasavada, pakkudes õppejõukandidaadina välja Linnuse (Õunapuu 2015: 41). 1952/1953. õppeaastal oli Linnus hakanud oma endise õppejõu, üldajaloo kateedri juhataja Lydia Rootsi kutsel õppeülesande täitjana lugema vanaaja ajalugu kaugõppetudengitele. 1953. aasta sügisel lisandus töö statsionaarõppe tudengitega ning NSVL ajaloo kateedris alustaski Linnus siis ka etnograafialoengutega. Lisaks käisid loenguid pidamas vene etnograafid. (Vt Jääts 2025) Süsteemsemaks muutus etnograafide erialane ettevalmistus taas 1950. aastate lõpust. Õppetöö läbiviimisel osalesid ka nt Aleksei Peterson, Arved Luts ja Ants Viires, kuid Linnus jäi kuni 1970. aastani TRÜ koosseisuvälise õppejõuna noorte etnograafide kursusetööde juhendajaks ja põhiliseks ettevalmistajaks. (Linnus 1984a: 40; Luts 1985: 179, 183) Õpetamine Linnusele meeldis ja sobis, loengupidajana oli ta kaasahaarav ja inspireeriv esineja. Nii näiteks on esimene Eesti taasiseseisvumisjärgne etnoloogiaprofessor Elle Vunder meenutanud, et tegi oma erialavaliku just Linnuse loengute mõjul (Metslaid 2019).²² Ta oli kaheksa diplomitöö juhendajaks ning

²⁰ Professor Nikolai Tšeboksarov oli mõjukas vene etnograaf, töötas Moskva Ülikoolis ja Etnograafia Instituudis.

²¹ Teiste seas hilisemad tuntud etnoloogid Aleksei Peterson, Hele Eisler ja Ellen Karu.

²² Pärast naasmist muuseumitööle 1956. aastal (vt lähemalt järgmine alajaotus) kujunes Linnusest üks aktiivsemaid lektoreid, kelle loengute ainese mitmekesisus oli muljetavaldav, hõlmates nii etnograafiat

oma 1993. aasta CV-s märgib ta uhkusega, et viis tema juhendatut jõudsid hiljem ka teaduskraadi kaitsmiseni. (EAA.5311.15/52.149: 50) Ehkki Linnus soovinuks saada eriala korraliseks õppejõuks, selgus 1969. aasta sügisel, et NSVL ajaloo kateedri juhataja Karl Siilivask on sellele kohale kutsunud hoopis Arved Lutsu. Selle valiku taga võib näha objektiivseid põhjusi – Luts oli 1961. aastal kaitsnud kandidaadikraadi, samas kui Linnus jõudis selleni alles 1983. aastal. Aleksei Peterson on oma mälestustes aga arvanud, et valikut määravaks teguriks oli Linnuse konfliktisusele kalduv iseloom, ehkki ta ise olevat toetanud Linnust²³ ja kuigi Luts „tegelikult oli vähem erudeeritud lektor kui Linnus“ (Peterson 2000a: 39). Igatahes tuli õppetööst kõrvale jätmine Linnuse jaoks ootamatult ja sellest tulenenud meelekibedust aimub veel ka ligi veerandsada aastat hiljem kirja pandud elulookirjelduses, kus ta Lutsu nimeliselt mainimata märgib, et etnograafia õpetamine anti üle „Moskvas väljaõppe saanud õppejõule“ (EAA.5311.15/52.149: 50). Luts oli aspirantuuri läbinud ja teaduskraadi kaitsnud Moskvas Etnograafia Instituudis ja nagu on meenutanud Heiki Pärdis (2004), suhtus Linnus nagu mitmed teisedki vanema põlve haritlased sealt saadud „vene haridusse“ skeptiliselt (vrd ka Peterson 2000b: 39). Lisapõhjuse kriitilisuseks andis arvatavasti asjaolu, et Luts oli etnograafia spetsialiseerunud alles aspirantuuri astudes, mistõttu tal eelnev erialane ettevalmistus puudus. 1970.–1980. aastatel väljendas Linnus korduvalt rahulolematust Lutsu käe all toimunud etnograafiaüliõpilaste ettevalmistuse tasemega (vt nt ERM A f 1, n 1, s 223, l 57p; ERM Ak 39.4.24: 31).

Linnuse side ülikooliga jäi siiski püsima – edaspidigi luges ta vanaaja ajalugu kaugõppeüliõpilastele ning 1970. aastate esimesel poolel andis ka etnograafiakursust psühholoogiaosakonna tudengitele. 1973–1986 juhendas ta igasuviselt esimese kursuse ajalooüliõpilaste etnograafiliste välitööde praktikat.

erialana, eesti rahvakultuuri kui ka eri kontinentide rahvaste tutvustusi, aga ka ühiskondlik-konjunktuurseid teemasid. Taoline temaatiline haare annab tunnistust suurest lugemusest ja laiast huvideringist, aga peegeldab ka valmidust ja oskust oma teadmisi populaarses vormis laiemale üldsusega jagada.

23 Arvestades Linnuse ja Petersoni pikaajaliselt pingelisi suhteid, tuleb sellesse väitesse suhtuda reservatsioonidega. On ka võimalik, et Peterson toetas Linnust korralise õppejõuna, kuna soovis tema lahkumist muuseumist.

Teisest maailmasõjast tingitud kaotuste ja sellele järgnenud ideoloogilise puhastuse tulemusena jäi ERM ilma reast oma valdkonda hästi tundvatest kogemustega töötajatest. Kui 1949.–50. aastani oli asutuse töö ideoloogilise pealispinna all jätkunud üsna eestiaegses vaimus (vrd Kannike, Bardone, Metslaid 2023: 66–67; Jääts 2025), siis 1950. aastate alguses olukord muutus. 1946. aastal ENSV Teaduste Akadeemia alluvusse viidud muuseumi juhtkohtadele määrati võimutruud, kuid erialase hariduseta inimesed. Nii jõudis asutus 1950. aastate keskpaigaks teatavasse madalseisu, millest kümnendi lõpus tasapisi välja hakkas tulema. (Viires 1993: 11–12; Luts 1999: 12) Poliitilise puhastuse käigus hõrenenud eriharidusega töötajaskond täienes nüüd mitmete tegusate noorte inimestega.²⁴ Poliitiline kontroll ja repressioonid olid võrreldes kümnendi algusega Hruštšovi „sula“ tingimustes leevenenud. Mitmetel varem ideoloogilistel põhjustel põlu alla sattunud haritlastel tekkis taas enam võimalusi erialast rakendust leida. Uue võimaluse sai ka Linnus. Ehkki EKP Tartu Linnakomitee esimene sekretär Jaroslav Raid olevat kindlalt selle vastu olnud (RA EAA.5311.15/52.149: 50), õnnestus Linnusel tänu TA juhtkonna toetusele 1956. aastal uuesti ERMi tööle saada, sedakorda teadussekretäri kohale.²⁵ Linnuse kinnitamist teadussekretäriks 1956. aasta septembris võibki pidada uue etapi sissejuhatavaks tähiseks muuseumi elus. Ligi kaks aastat hiljem, 1958. aasta suvel määrati direktoriks noor etnograaf Aleksei Peterson. Need kaks meest, kelle ametisse nimetamisel oli ilmselt oluline roll Harri Mooralt (vt Jääts 2025), jäid ERMi võtmekohtadele asutuse tööd ja tegevust suunama mitme järgneva kümnendi vältel.

Töötajaskonna uuenemine kattus ajalisel ERMi asutamise 50. aastapäeva lähenemisega. Juba paar aastat varem oli muuseumis hakatud mõtlema selle tähistamise peale. Linnuse tööle asumisega sai juubeliks ettevalmistuste tegemine sisse suurema hoo. Tähtpäevaks valmistumine ei piirdunud pidustuste kavandamisega, fookusse võeti ka kitsaskohad muuseumi töös ja otsiti võimalusi nende lahendamiseks – lähenev aastapäev võimaldas tõmmata muuseumile nii avalikku kui ametkondlikku tähelepanu ja ka ainelist toetust. (Luts 1999: 22)

²⁴ Ülevaadet toonastest töötajatest vt Luts 1999.

²⁵ Petersoni (2004: 42) väitel oli Linnuse ambitsiooniks tegelikult direktori ametikoha saamine. Sama on kinnitanud ka ERMis teadurina töötanud Lembit Võime (2017), nentides seejuures, et toonastes oludes polnud sellele positsioonile tõusmine mõeldav Jüri Linnuse perekondliku tausta tõttu. Paralleelselt muuseumitööga jätkas Linnus tunnitasulise õpetajana Tartu koolides, andes nii ajaloo- kui ka kultuuriloo- ja ateismitunde.

1957. aasta alguses toimus Ajaloo Instituudi ja ERMi etnograafide nõupidamine²⁶, mille tulemusena sõnastatud järelused ERMi hetkeolukorra ja selle parandamise vajaduse kohta (vt ERM A f 1, n 1, s 121, l 6–8) suunasid järgnevatel aastatel asutuse tööd. Keskselt rõhutati muuseumi põhilise ülesandena kogumistöö tõhustamist. Juba 1956. aasta aruandes (ERM A f 1, n 1, s 110, l 3, 24) oli ilmselt just Linnuse algatusel osutatud selle tööloigu unarusse jäämisele²⁷ ja vajadusele võtta tarvitusele „erakorralisi meetmeid“. Alates 1950. aastast polnud muuseum korraldanud sihipäraseid välitööd kogude täiendamiseks; kriitiliselt osutati sellele, et teadurite välitööd ei lähtu kogude täiendamise eesmärgist, vaid keskendutakse oma kitsa uurimistöö teemale. (ERM A f 1, n 1, s 80, l 28, 29; ERM A f 1, n 1, s 121, l 92) Erilist tähelepanu pidi edaspidi pööratama esemekogude täiendamisele, selleks taotleti TA presiidiumilt ka esemete osturaha eraldamist. Edusammudest kogumistöös raporteeritakse juba 1957. aasta aruandes. Suviste ekspeditsioonide käigus kogutud esemete hulk (457) oli eelneva aastaga võrreldes enam kui kahekordistunud (ERM A f 1, n 1, s 119, l 2, 6). 1958. aastal see tulemus omakorda juba viiekordistati, mille puhul aruandes märgitakse, et „selline esemete kasv just muuseumitöötajate välitööde tulemusena on muuseumi ajaloos esmakordne“ (ERM A f 1, n 1, s 132, l 2).²⁸ Kasvama hakkas ka üle antud teatmematerjali ja fotode hulk. Kujunes välitöödel käimise üldine põhimõte, mille järgi pidi teadur ligikaudu kaks kuud aastas tegelema kogumistööga – ühe kuu vältel tuli osaleda üldises kogumistöös eesmärgiga täita lünki muuseumikogudes ning kahe kuni nelja nädala jooksul koguti ainst omaenda uurimisteema raames. (ERM A f 1, n 1, s 131, l 12; ERM A f 1, n 1, s 132, l 15) Ehkki hiljem on sel perioodil alanud ning järgmistel kümnenditel veelgi intensiivistunud kogumistööd seostatud eelkõige Aleksei Petersoni nime ja tegevusega, sai kogumise hoogustamine alguse Linnuse eestvedamisel, kes jäi üldkogumise juhiks kuni

26 Nõupidamine toimus H. Moora algatusel, töösuundade paikapannemise panustas Moora kõrval oluliselt ilmselt ka Ants Viires (vt Jääts 2019: 18).

27 Õigupoolest oli sellele asjaolule tähelepanu juhitud varemgi – oma hinnangus muuseumi 1951. a tööaruandele nendib Nikolai Tšeboksarov, et ERMi kui ühe NSVLi suurema etnograafiamuuseumi töö kogude täiendamisel on ebapiisav ning et tuleks leida võimalusi selle parandamiseks (ERM A f 1, n 1, s 62, l 26).

28 Siit alguse saanud kvantitatiivsetele näitajatele keskendumist edaspidises kogumistöös ilmestab hästi 1959. aasta tööplaanis kirjas olev eesmärk „koguda esemeid mitte alla 1500 numbri“ (ERM A f 1, n 1, s 141, l 2). Järgnevate aastate tööplaanides on konkreetse numbrilise sihi seadmisest siiski hoidutud.

1962. aastani²⁹. Nende kahe hoiakud kogumistöö praktilise teostuse ja sisu suhtes osutusid küll mõneti lahknevaks. Kui Peterson oli ka ise innukas välitöödel käija ja esemekoguja, siis Linnusele näis paremini sobivat välitööde organiseerija ja juhendaja roll. Kriitiliselt suhtus Linnus edaspidi ka kogude numbrilisele kasvule keskendumisse, mis hiljem Petersoni lähenemisviisile iseloomulikuks sai, ning sellesse, et kvantiteedile rõhumisega kippus kogumistöö teadustööst lahku jääma (vt nt ERM A f 1, n 1, s 223, l 50–50p, 73–74; TA 687: 65–66).

Ühe esimese ülesandena võttis Linnus muuseumisse tööle asudes eesmärgiks kirjasaatjate ehk korrespondentide võrgu (KV) taaselustamise. Kirjasaatjate võrk loodi F. Linnuse eestvedamisel 1931. aastal sihiga täiendada muuseumi kogusid põhjalikuma teatmematerjaliga. Selleks otsiti kaastöölisi maaharitlaste ja teiste rahvakultuurihuviliste ning praktikute seast, kes saadaksid vastuseid muuseumis koostatud temaatilistele küsimuslehtedele. Sõja ajal katkenud kirjasaatjate võrgu töö oli Aliise Moora juhtimisel 1940. aastate teisel poolel elavnenud, kuid pärast Moora lahkumist 1950. aastate alguses taas soikunud. KV kui F. Linnuse algatatud töö jätkamine oli J. Linnuse jaoks ka emotsionaalselt tähenduslik. Endiste kirjasaatjate aktiveerimiseks ning uute vastajate leidmiseks avaldas Linnus võrgu tööd tutvustavaid ülevaateid rajoonilehtedes ja esines õpetajate kodu-uurimuslikel seminaridel. Üleskutsete kõige paljulubavama sihtgrupina nägigi Linnus (ajaloo)õpetajaid. Eriti oluliseks pidas ta vahetut kontakti ja suhtlemist potentsiaalsete kaastöölistega, külastades endisi korrespondente isiklikult ning saates välja sadu kaastööle kutsuvaid kirju. (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 56–56p; ERM A f 1, n 1, s 119, l 16; Linnus 1988a: 32) Just vabatahtlikku ja tasustamata teaduslikust huvist ja patriotismist ajendatud kodu-uurimuslikku tegevust pidas Linnus Jakob Hurda eeskujul ideeliselt ja eetilise kiiduväärseks, rõhutades seejuures taolise töö ühiskondliku tunnustamise olulisust (vt nt Linnus 1985a: 183; 1988a: 25, 34). Kohalike koduloohuviliste kaasamist muuseumi töösse toetas laiem kodu-uurimusliku tegevuse populariseerimine, milles Linnus samuti aktiivselt osales. 1958. aastal asutati TA juures kodu-uurimise komisjon eesmärgiga vastavat tegevust nii metodoloogiliselt kui organisatoorselt koordineerida. Linnus oli samast aastast komisjoni liige ning mitmetes komisjoni väljaannetena ilmunud trükistes tutvustas ta ERMi koostööd

29 Ka seisukohad mõningate konkreetsete töösuundade arendamise vajaduse kohta kogumistöös, mida Peterson ametisse asudes jõuliselt edendama asus (nt taluehitiste kavakindel joonestamine ja filmimine tööprotsesside jäädvustamisel), kinnitas Linnuse juhatatud teadusnõukogu koosolek juba 1957. a lõpul (vt ERM A f 1, n 1, s 80, l 30).

kirjasaatjate võrguga ning suunas asjahuvilisi ka etnograafilise ainese kogumisele (vt nt Linnus 1959; 1961; 1966a). Sarnaselt etnoloogiaga, mida on käsitletud nõukogude aja kontekstis rahvusteadvust toetanud distsipliinina (vrd Jääts, Metslaid 2018; Kannike, Bardone, Metslaid 2023), on arvukalt mitteakadeemilist elanikkonda haaranud kodu-uurimisliikumist mõistetud rahvusliku identiteedi avaldumise vormina, millel oli oluline roll 1980. aastate lõpul kujunenud iseseisvusliikumises (Kalling, Tammiksaar 2008: 165). Ka Linnuse energiline tegevus koduloo populariseerimisel annab tunnistust tema rahvuslikust meelestatusest.

Linnuse tarmuka pealehakkamise edukust kirjasaatjate võrgu tegevuse taastamisel märgib asjaolu, et 1957. aastal laekunud materjali hulk ületas eelneva seitsme aasta jooksul kogutut (ERM A f 1, n 1, s 119, l 4). Kohalike rahvakultuurihuviliste ja kodukohauurijate kogumistöös osalema innustamiseks kuulutati 1958. aasta sügisel ajalehtede ja raadioteadete vahendusel välja teatmematerjali³⁰ kogumise võistlus. Linnus koostas sel puhul etnograafilise ainese kogumise juhendi (Koguge vanavara! 1958). Selle ERMi jaoks uudse töövormi sisseseadmisel võttis Linnus eeskuju Emakeele Seltsi korraldatud murde kogumise võistlusest (Linnus 1985a: 189). Võistlus kuulutati välja muuseumi lähenevaks juubeliks valmistumise ajal ning osalejate tunnustamine ja võitjate teatavaks tegemine toimus aastapäevaaktusel. Võistlus loeti õnnestunuks ning selle korraldamine nagu ka võitjate väljakuulutamine muuseumi sünnipäeval kujunes iga-aastaseks traditsiooniks. Pidevat kontakti ja toetavat suhtlemist vastajatega pidas Linnus võrgu toimivana hoidmisel esmatahtsaks. Näiteks 1958. aastal veetis Linnus komandeeringus olles 30 päeva, mille vältel tegeles kirjasaatjate värbamise ja juhendamise ning kogumisvõistluse organiseerimisega. (ERM A f 1, n 1, s 132, l 16) Kirjasaatjate võrgu tegevuse korraldamine ja juhendamine oli teadussekretäri teiste ülesannete kõrval seega küllalt mahukas tööloik ja nii läks see 1961. aastal Hele-Mall Eisleri kätte.

Muuseumi tegevuse, rahvakultuuri kogumise, uurimise ja säilitamise alast populariseerimistööd ajakirjanduse, raadio ja televisiooni vahendusel pidas Linnus üldse oluliseks.³¹ Kolleegide suhtes oli ta sageli kriitiline, et need seesugusele tegevusele küllaldaselt

³⁰ Esialgu oodati inimesi võistlusele esitama ka etnograafilisi esemeid, kuid praktilistel põhjustel sellest hiljem loobuti – esemete muuseumi toimetamise korraldamine osutus liiga keeruliseks.

³¹ 1952. aastal loodi ERMi massilise kultuuritöö osakond. Nõukogude süsteemis oli nn massitöö osakonna põhiülesandeks „töötavate masside ideelis-poliitilise taseme tõstmine [ja] nõukogude inimese kasvatamine“ (ERM A f 1, n 1, s 28, l 90p). Praktikas tegeleti peamiselt rahvakultuuri tutvustavate loengute ja (foto)näituste korraldamisega. Linnus rõhutas

Foto 20.
Žürii tutvub
1960. aasta
etnograafilise
teatmematerjali
kogumise võistlusele
laekunud töödega.
Esiplaanil Hele Eisler
ja Grigori Kaljuvee,
taamal Arved Luts ja
Jüri Linnus.
ERM Fk 1304:7

tähelepanu pöörata ei mõista, leides ise, et „tuleb osata ainult serveerida, siis kaup läheb“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 84p; vt ka f 1, n 1, s 80, l 22; s 226, l 22p; s 531, l 22). Populariseerimistegevust pidas Linnus oluliseks muuseumi kui asutuse n-ö pildil hoidmiseks, kuid laiemas plaanis nägi ta oma tegevuse sisu ja eesmärkide selgitamist üldarusaadavas vormis lahutamatu osana teadustööst (vrd Linnus 1971a: 419). Linnus ise oli selles vallas kogu oma karjääri jooksul aktiivne, esinedes tihti loengute ja ettekannetega, aga ka televisioonis ja raadios ning olles viljakas populaarteaduslike ülevaadete kirjutaja.³² Samas suhtus ta suure tähelepanelikkusega ka sellesse, et ERMi materjale mitte üksnes ei kasutataks, vaid et need alati ka korrektselt viidatud oleks – värskelt tööle asununa tõi ta ühe probleemkohana esile selle, et foto- ja joonistekogu kasutamisel pole neid pahatihti nõuetekohase viitega varustatud (ERM A f 1, n 1, s 80, l 23). Tuli ette ka juhtumeid, kus muuseumi töötajate artiklite juures polnud märgitud nende seotust ERMiga, mispuhul Linnus resoluutselt leidis, et „[t]uleb teha muuseumi firma all“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 71p).

Abivahendina on Linnus meediat rakendanud ka muuseumi-siseste probleemidega tegelemiseks. 1950. aastate lõpul olid kogude kesise kasvu kõrval muuseumitöö seisukohalt õigupoolest pakilisemad lahendamist vajavad probleemid seotud juba kogutud esemetega (vt ka Luts 1999: 24–25). 1950. aastast oli peavarahoidjaks erialase hariduse ja muuseumitöö kogemusega Jenny Nõu ning puudused fondide töös

kõigi muuseumitöötajate kohustust muuseumi ja selle sisulist tööd laiemalt tutvustada.

³² Ajakirjanduses esinemiste kaudu kogus Linnus ka mõningast avalikku tuntust. Nii näiteks kirjutab ta oma 1975. a Lahemaa välitööde päevikus, et „[a]jatiädi tundis mu ära telesaadete kaudu. Oli isegi vaelnud poetädiga, kes pole nii arvanud. Nüüd kohe küsiti, kas olen ikka Linnus. Vaata maita, kuidas see TV võib edevusele kaasa aidata!“ (ERM TA 672: 27)

aina süvenesid.³³ Linnus esines kogude olukorda puudutavate teravate sõnavõttudega mitmetel töökoosolekul. Heites ette, et teadustöötajaid hoitakse fondidest eemal sealse korralageduse varjamiseks, ründas ta peavarahoidja – ja tegelikult ka toonase direktori Martin Rebase – ebapädevust, rõhutades, et fondide osakonna töö ei saa olla vaid tehniline, vaid peab olema ka teaduslik (ERM A f 1, n 1, s 99, l 41p; ERM A f 1, n 1, s 99, l 60) ning et „[k]ogu kollektiiv vastutab selle eest, et fondides koid kasatšokki ei tantsi. Fondide osakond ei ole omaette kuningriik“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 38p–39). Võimalik, et Nõu püüdis endasuunalist kriitikat pareerida vasturünnakuga Linnuse ajastu kontekstis kahtlase perekondlik-ideoloogilise tausta aadressil. Sellele näib viitavat Linnuse kommentaar koosolekul veebruaris 1957, kus ta lõpetab oma muuseumitöö kitsaskohti puudutava sõnavõtu märkusega, et kollektiivis on inimesi, „kes kõnelevad meie töötajate päritolu ja karakteri küsimustest. Peame teadma, et meie käest nõutakse kõigepealt tööd“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 39p). 1958. aasta detsembris ilmus arvatavasti just Linnuse eestvõttel³⁴ ajalehes Edasi ERMi kogude olukorda ja juhtimist teravalt pilav fõljeton (Must koi 1958), mis omakorda toetas kirjutises kajastatud asjaolude kriitilist tõstatamist muuseumisiseselt. Aasta lõpupäevil toimunud koosolekul (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 13p–33p) leiti, et fõljetonis esitatu „vastab põhiliselt õigetele faktidele“ ja kritiseeriti teravalt peavarahoidja kutse-eetikaga vastuolus olevat hooletut suhtumist etnograafilistesse esemetesse (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 1, l 111). Et vahetunud oli ka peavarahoidjat toetanud direktor, jõuti 1959. aasta kevadel Nõu vallandamiseni (vt ka Luts 1999: 25). Sellega lõppes periood, mil muuseumi juhtimine oli ideoloogilistel põhjustel ametisse määratud erialase hariduseta inimeste käes.

Teadustöö tegemise raamistik ERMis

1946. aastal oli muuseum viidud Teaduste Akadeemia alluvusse, mis nõukogude süsteemis koondas teadustööga tegelevad asutused enda alla. TA süsteemi kuulumine võinuks luua eeldused teadustöö

33 Tuhanded esemed olid korrakohaselt arvele võtmata ja kataloogimata (teaduslikult kirjeldamata), mistõttu polnud neid võimalik ka uurimistöös kasutada, tekstiilihoidlates levisid aga koid, mida peavarahoidja püüdis varjata (ERM A f 1, n 1, s 132, l 4).

34 Selleks arvamuseks annavad alust nii Linnuse eelnevad majasisesed sõnavõttud kui tema toonase kolleegi Arved Lutsu hinnang, et just Linnust võis pidada Nõu-vastase kampaania sisuliseks juhiks (Luts 1999: 25). Fõljetoni sisu näitab selle autori üksikasjalikke teadmisi muuseumis toimuvast.

arendamiseks muuseumis, kuid mitmetel põhjustel edenes see visalt. Tunda andis katkestus eriala arengus – rida esimese põlve etnolooge oli Eestist lahkunud ning uute spetsialistide kavakindel väljaõpe katkenud. Erialase ettevalmistuse puudulikkusele lisandus muuseumi teadurite tööaja killustatus mitmete rollide täitmisel. Ka teadustöötajate erialase enesetäiendamise edenemise suhtes oli põhjust kriitikaks. Kui kandidaadieksamite sooritamise osas oli asi parem, siis teaduskraadi taotlemiseks vajalike dissertatsioonide kirjutamisega oli raskusi. ERM oli 1950. aastatel TA süsteemis ainuke asutus, kus polnud teaduskraadiga töötajaid (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 36).³⁵ Teadustöötajate kvalifitseerituse teemat tõstatati korduvalt. Näiteks võtab Nikolai Tšeboksarov oma hinnangu ERMi 1951. a tööaruandele kokku tõdemusega, et asjaolu, et muuseumis pole ühtki teaduskraadiga töötajat, on „täiesti ebanormaalne“ (ERM A f 1, n 1, s 62, l 28). 1952. aasta lõpus otsustati pärast muuseumi hetkeolukorra põhjalikku arutamist üldkoosolekul „[n]õuda teaduslikelt töötajatelt kandidaadikraadi taotlemist ja abistada neid selles“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 2, l 48). Ometi polnud olukord kümnendi lõpuks paranenud. Lisaks suurele töökoormusele ja selle korraldamise probleemidele heitsid teadurid ette juhtkonna toetuse puudumist nõutava kvalifikatsiooni saavutamisel, mistõttu jäi aja ja võimaluste leidmine kandidaadieksamite sooritamiseks ja väitekirja kirjutamiseks suuresti igapäevase isikliku mureks. (ERM A f 1 n 1, s 117, l 18p–19; ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 35–36; ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 35) Nii küsib Vilve Kalits ühel 1957. a teadustöötajate koosolekul järjekordse kvalifikatsiooni tõstmise teema arutelul: „Miks nõutakse, et peaksin aru andma oma kvalifikatsiooni tõstmisest – so praktiliselt sellest, mida ma teen öötundidel“ (ERM A f 1, n 1, s 117, l 19). Teadussekretär Linnus nendib küll, et „[p]ole normaalne, et inimesed on jooksva tööga niivõrd seotud, et kvalifikatsiooni tõstmise plaan jääb aasta-aastalt täitmata“, kuid leiab seejuures, et „[p]aratamatult tuleb töötada ka peale kaheksat tundi kodus, kuna muuseumi töö on väga raske töö“ (samas: l 18p–19). Seesugune nõudlikkus töötajate suhtes oli Linnusele üldiselt iseloomulik ja oma meelelaadist tulenevalt väljendas ta seda mõnigi kord küllaltki teravalt, teatades näiteks, et kui tööga toime ei tulda, siis „tuleb panna pillid kotti ja ära minna“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 39p). 1958. a ametisse asunud direktor Petersoni väljendusviisi teravus ja vaated asutuse õigusele töötajate aja suhtes sarnanesid Linnuse omadega, tema võis oma seisukohavõttudes veelgi järsem olla. Seoses üleminekuga

35 Esimesena sai kandidaadikraadi 1958. a ERMi tööle asunud Arved Luts 1961. a.

7-tunnisele tööpäevale 1960. aastal kinnitas Peterson töötajatele, et asutuse sisulist tööd see muudatus kuigivõrd ei mõjuta, sest „[m]eil tuleb teaduslike probleemide kallal töötada ka kodus. Kes seda ei tee, sel tuleb varem või hiljem meilt lahkuda. [...] Töötajad töötavad meil vaid osa tööpäevast, suurem osa tööd tuleb teha väljaspool tööaega.“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 82–82p)

1956. aasta sügisel hindas EKP Tartu Linnakomitee kontrollkomisjon muuseumi tööd. Peaasjalikult oldi keskendunud vajakajäämistele teadustöös, teise olulisema puudusena toodi esile fondide kehv olukord. Kuivõrd kontrollkomisjoni aruandes osutati kriitiliselt mitmetele teemadele, mida ka Linnus korduvalt tõstatas, lubab see oletada küllaltki olulist temapoolset sisendit komisjoni töösse. Sellele osutab ka asjaolu, et komisjoni hinnangu arutamisel 1957. a veebruaris (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 25jj) esineb Linnus aruandes viidatud kitsaskohtade omapoolse süvendatud kriitikaga. Loodi Endla Vaherist, Tamara Habichtist ja Linnusest koosnev ERMi-sisene tööühm, mis pidi kontrollkomisjoni raportile ja toimunud arutelule tuginedes koostama kava muuseumi töö parandamiseks. Enamik märtsis arutuse alla võetud otsuse projektis esitatud punktidest (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 46–47) olid suunatud töö kvaliteedi ja töötajate kvalifikatsiooni tõstmisele, näiteks peeti vajalikuks planeerida tööplaani aega kandidaadieksamite ettevalmistamiseks ja dissertatsiooni kirjutamiseks ning vältida koosolekute jm asjaajamise korraldamist hommikupoolisel ajal tagamaks rahulikud töötingimused ja võimalus põhitöösse süveneda.

1952. aastal oli loodud Tallinnasse Ajaloo Instituudi arheoloogiasektori juurde etnograafide tööühm. Seoses tööühma moodustamisega oli ERMist eraldatud kolm teaduri ametikohta (ERM A f 1, n 1, s 142, l 37). See samm killustas etnoloogide väikest hulka veelgi, viis etnoloogilise teadustöö keskuse lahku muuseumis asuvatest kogudest ning kahandas muuseumi väljavaateid tugevdada oma positsiooni uurimisasutusena. Ka 1957. aasta TA etnograafide nõupidamise järeldused ja nende põhjal tehtud TA presiidiumi otsus ERMi tegevuse kohta keskendusid üksnes kogumistöö igakülgssele tõhustamisele, ega maininud uurimistegevust üldse.

1959. aasta kirjas TA ühiskonnateaduste osakonnale leiab Peterson, et tööühma tegevus pole kaasa toonud „kvalitatiivset teadusalast tõusu [...], sest etnograafidel on väga raske töötada pidevalt muuseumikogusid kasutamata“ (samas: l 36). Sellest tulenevalt teeb ta ettepaneku etnoloogiaalane teadustöö taas ERMi tuua, sest paremate teadustöötajate instituuti koondamisega „lammutame täielikult muuseumi teadusliku juhtimise alused, rajame tingimused Etnograafia Muuseumi kui üleeuroopalise tead[usliku] tähtsusega muuseumi kiratsemisele ning võibolla isegi laostumisele“ (samas: l 37). Seesugusest

tumedast tulevikust hoidumiseks pidanuks ettepaneku kohaselt etnograafia instituudiks kokku liidetama ERM, Riiklik Vabaõhumuuseum ja Ajaloo Instituudi etnograafide töörühm, „kusjuures tuleks tõsiselt kaaluda samuti rahvaluule, kombestiku jm. materjalide liitmist, sest on ju need materjalid kõigepealt seotud etnograafiateadusega“ (samas). Kirja on küll muuseumi direktorina allkirjastanud Peterson, kuid selles esitatud seisukohti arvestades võib põhjendatult oletada, et oma osa oli pöördumise koostamisel ka Linnusel.

Ühe muuseumi teadustööd puudutava arutelu, mis haaras nii teadureid kui teadusnõukogu liikmeid, tõi kaasa selle tööloigu avalik kriitika ajalehe Edasi veergudel. 1960. aasta lõpul ilmus Leo Metsari mahukas artikkel (Metsar 1960), milles autor arvustab teravalt ERMi teadustöö taset. Mööndes küll selle valdkonna „märgatavat edasiminekut“ viimastel aastatel, heidab ta muuseumile ette mahajäämust uurimistöö alal, kritiseerides nii aastaraamatu sisu kui üksikute teadurite vaevalist edenemist kraadi omandamisel.³⁶ Artiklis esitatud seisukohti arutati teadusnõukogu laiendatud koosolekul (ERM A f 1, n 1, s 80, l 41–52p), mille käigus väljendati mitmeid põhimõttelisi hoiakuid muuseumis tehtava teadustöö laadi osas ja puudutatakse ka seda mõjutavaid tingimusi. TA ühiskonnateaduste osakonna teadussekretär Erkki Rannik nentis, et ERM on olnud üks TA nõrgemaid asutusi, märkides samas, et muuseum ei ole instituut ning et „teaduslik kraad on hea, kuid pole põhiküsimus“, lisades, et seda näitab ka palgapoliitika (ERM A f 1, n 1, s 80, l 45p–46). Sarnast vaadet väljendas nõukogu liige, Kirjandusmuuseumi direktor Eduard Ertis, sedastades, et „[p]õhitöö kõrval on raske teadust teha“ ja et „[k]raad pole ainus mõõdupuu, töö tase aga küll“ (samas: l 46p). Palgaküsimust puudutas ka Tartu Kunstimuuseumi direktor Vaike Tiik, nentides, et palgad on muuseumis madalad ja „ainult huvi hoiab inimesi tööl“, mistõttu „[p]ole õige muuseumitöötajatele ette heita kire puudumist“, nagu artiklis tehti (samas: l 48). Osutati ka sellele, et kogumise ja kogude korraldamisega seonduvaid saavutusi eirates on teadusliku uurimistöö olemusele muuseumis põhjendamatult kitsalt lähenetud (Viires samas: 42p) ning et kitsamas tähenduses uurimistöö tegemiseks jääb vaid paar kuud aastas (Luts samas: l 47). Kui Rannik leidis ka, et „kollektiiv kuidagi sulgunud, mis ei soodusta teaduslikku tööd“ ning et

36 Eriti lõikava kriitika osaliseks saab artiklis Linnus, kellele Metsar heidab ette mitte vaid teaduslikku mahajäämust, aga ka isiksuslikke puudujääke, mis pidurdavat kogu asutuse edenemist. Artikli autori vaenulik hoiak muuseumi, aga eriti Linnuse suhtes tõukus nähtavasti nende varasemast konfliktist seoses ERMi kogude kasutamisega. Artikli arutelu käigus küll osutatakse eelnevale „arusaamatusele“ Metsari ja Linnuse vahel, kuid selle täpsem sisu ei selgu.

side Ajaloo Instituudiga on puudulik (l 48), siis nii ERMi esindajad kui Viires hindasid asutuste suhted heaks, ehkki viimane tões samas, et tihedamaid arutelusid takistab kaugus (samas: l 42p).

TA asutuste seas jäi ERM oma teadustöö poolest üheks nõrgemaks ning 1963. aastal viidi muuseum üle kultuuriministeeriumi alluvusse. See muudatus oli osa kogu NSV Liidu teaduste akadeemiate süsteemi saneerimisest, mille käigus uurimisteemade ja kulude vähendamiseks viidi mitmeid instituute ametkondlikku alluvusse.³⁷ (Kalling, Tammiksaar 2008: 155–156) Kultuuriministeeriumi haldusalasse liitmine tähendas, et teadustegevus ERMis jäi ka vormiliselt nõrgemale positsioonile, kuivõrd muuseumilt oodati esmajoonel populaarseerivat ja rahvahariduslikku tegevust. Ehkki administratiivse muudatusega kaasnes üldalt tulevate ootuste teisenemine asutuse tegevusele, rõhutas Linnus edaspidigi teadusliku uurimistöö arendamise keskset tähtsust muuseumis. Teadurite tööaja killustatus erinevate tööülesannete täitmisel, mille üle kurdeti juba 1950. aastatel, püsis ka edaspidi. Linnus nendib 1980. aastal, et seesugune killustatus on paratamatu, kuna „[populaarseerimistöö] on see, mille järgi meid hinnatakse nende poolt, kellele esmajärgulisel kohal seisab näitamine. [...] Teaduslik töö on aga fundamentaalne etnograafia jaoks, see on töö, mis meid edasi viib omandades püsiväärtuse hästitehtult.“ (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 139–140) Linnus ei alavääristanud populaarseerimistegevust, kuid leidis, et „muuseum peab olema teadusasutus, vaid siis saab ta olla muuseum selle tegelikus tähenduses“ (Pärdi 1994: 53). Vaatamata teadustöö tegemisele püsiva tähelepanu pööramisele ja järjepidevale kvalifikatsiooni tõstmise vajaduse rõhutamisele jõudsid teaduskraadi kaitsmiseni käsitletaval perioodil vaid neli töötajat – Luts (1961), Kalits (1963), Habicht (1965) ja Linnus ise (1983).

37 1963. a. alguses arutati TA presiidiumis allasutustes läbi viidud kontrolli tulemusi, kus mh leiti, et ERMis tellitakse liiga palju kasutat kirjandust ja ollakse lohakad komandeeringute vormistamisel eesmärgiga eelarves olev raha viimseni ära kulutada ning juhiti tähelepanu sellele, et ühiskonnale majanduslikult olulistele teadussuundadele oli raha eraldatud ebapiisavalt, samas kui ühiskonnateaduste osakonna „rahvamajandusele mitte oluliste instituutide ja muuseumide“ personalikulud olid kasvanud (Kalling, Tammiksaar 2008: 155).

Linnus uurijana

Isikliku uurimisteema võtmine ei olnud teadussekretäri ametis küll kohustuslik (ERM A f 1, n 1, s 80, l 3; vt ka Kalling, Tammiksaar 2008: 130), kuid ärksa vaimuga Linnuse sihiks oli administratiivtöö ja teadustöö koordineerimise kõrval ka ise uurimistegevusega jätkata. Arvestades muuseumi teadustegevuse toonast kehva seisuga, oli vastav ootus uue teadussekretäri suhtes ilmselt ka ta ametisse nimetanud TA presiidiumil. Ka muuseumisiselt oli seda ootust teadussekretäri ametikoha täitja osas varemgi väljendatud. (ERM A f 1, n 1, s 80, l 3; ERM A f 1, n 1-a/ü, s 2, l 42–42p) Saaremaa sepisele keskendunud diplomitöö teema edasiarendusena pidi teaduskraadi taotlemiseks valmiv väitekiri käsitlema sepatööd Eestis laiemalt. Sepatöö ajaloolist arengut, sepa ühiskondlikku staatust ja rolli ning sepikodade ja sepatöö kohalikke erinevusi käsitleva dissertatsiooni valmimise esialgu juba 1960. aastasse planeeritud lõpptähtaeg hakkas tööplaanides aga peagi edasi nihkuma. Ehkki Linnus oli üks ERMi viljakamaid teadusartiklite autoreid, kelle kirjutisi ilmus üsna regulaarselt nii muuseumi aastaraamatus kui teistes väljaannetes, osutus väitekirja kokkukirjutamine muude ülesannete kõrvalt üle jõu käivaks. Üldistavalt võibki öelda, et vaatamata katkematule tegevusele selles vallas jäi teadustöö kitsamas mõttes Linnuse karjääris tema organisatoorse tegevuse varju.

1950. aastate lõpul ja 1960. aastate alguses käis Linnus ainet kogumas välitöödel ning koostas sepise teemal kaks korrespondentidele suunatud küsimuslehte, kuid aja jooksul hakkas ta aina enam keskenduma ajaloolise arhiivimaterjali läbitöötamisele. Oma uurimisküsimusi silmas pidades keskendus Linnus peaaesjalikult adramaarevisjonides, hingeloendites ja vakuraamatutes, aga ka meetrikaraamatutes, talurahvakohtute materjalides ja mujalgi leiduva ainese käsitlemisele. Nii ilmus 1960. aastatel rida artikleid, mis puudutavad sepikodasid (1962), küla- ja vallaseppade erijooni (1964; 1965a), seppade piirkondlikke erisusi (1966b; 1967a) ja sepaameti õppimist (1968b), aga ka kujutamist folklooris (1965b) ning „sepa“ nime ja nimetuste keelelist analüüsi (1968c; 1969).

1970. aastatel suundus huvi seppadelt maakäsitöölisele laiemalt, artiklite teemad puudutasid käsitööoskusele viitavate talupoegade lisanimedede esinemist arhiivimaterjalides (1971b), linnakäsitöölise mõju rahvakultuurile (1972; 1973a), maakäsitöölise etnilist ja sotsiaalset koosseisu (1971c; 1973b; 1976a; 1979; 1984b; 1987). Oma 1972. aasta polemiseerivas kirjutises tunnustas Viires Linnust uudsete andmete käibesse toomise ja teatavate varasemat uurimistööd (Viires 1960) puudutavate korrektiivide eest, kuid heitis ette mõnede

seisukohtade üldsõnalisust ja vähest põhjendatust materjalidega – Linnuse hinnangul oli talurahva kodune käsitööoskus 18.–19. sajandi vahetusel Põhja- ja Lõuna Eestis küllalt erinev, samas kui Viires kujutas tema arvates kogu Eesti ala külakäsitöö arengut liiga ühetaolisena. Vastusena Viirese kriitikale kirjutas Linnus (1975a) artikli, milles analüüsis neid majanduslikke, sotsiaalseid ja etnilisi tegureid, mille mõju alusel võis tema arvates Eesti ala maakäsitöö arengus eristada kolme eripärase piirkonnana Lõuna-Eestit, Põhja-Eestit ning Lääne-Eestit ja saari. Oluliste erijoontena tõi ta välja, et tulenevalt suuremast seotusest põllutöödega püsis kodune käsitööoskus Lõuna-Eestis piiratumana kui Lääne- ja Põhja-Eestis ning et arvukate mittekohalikku päritolu käsitöölise kaudu levisid tehnilised ja esteetilised uuendused põhja pool kiiremini. 1975. aastal ilmus arhiiviainesele tuginev monograafia „Maakäsitöölised Eestis 18. sajandil ja 19. sajandi algul“ (1975b). Edaspidises uurimistöös pööras Linnus pilgu veelgi kaugemasse minevikku, haarates ka 16. ja 17. sajandi materjalide analüüsi (1981a; 1983a). 1983. aastal jõudis ta ajaloolaste kandidaadi kraadi kaitsmiseni dissertatsiooniga „Vabad maakäsitöölised Eestis 16. sajandist kuni 19. sajandi alguseni (teoorjusliku mõisamajanduse valitsemise periood)“ (Linnus 1983b). 1993. aastal vormistas Linnus oma varem trükitis ilmunud tööde alusel doktoriväitekirja „Maakäsitöölised Eestis 16. sajandist kuni 19. sajandi alguseni“.

Oma kirjutistes on Linnus rõhutanud arhiiviallikate väärtust varasema perioodi rahvakultuuri uurimisel. Ta tutvustas varem kasutamata allikmaterjalide nagu 1810. aasta ankeetvastused³⁸ (Linnus 1967b) ja talurahvakohtute materjalid (Linnus 1970a) potentsiaali erinevate uurimisküsimuste valgustamisel. Linnus pidas oluliseks arhiivimaterjali hoopis laiemat kasutamist ka teiste etnoloogide töödes (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 1p; s 531, l 20p–21), toonitades, et mistahes rahvakultuurinähtuse käsitlemisel on vaja hõlmata ka selle ajalooline kontekst ja arengulugu. Ajaloolise ainese tundmist pidas ta hädavajalikuks kaasaegse olukorra mõistmisel.

Linnus on esimene etnoloog, kes ulatuslikult arhiiviainesele tugineb³⁹, kuid arhiivimaterjalide väärtuslikule potentsiaalile osutab juba tema isa Ferdinand Linnus (Leinbock 1930: 51) oma 1930. aasta programmilises kirjutises, viidates seejuures Soome uurijate töödele. Ka Harri Moora kõneles nt vallakohtute materjalide kasutamise vajadusest.

³⁸ Pastorite vahendusel kogutud andmed talurahva majandusliku olukorra kohta Eestimaa kubermangus.

³⁹ Ajaloolisi arhiivimaterjale on oma töös kasutanud ka Aliise Moora (vt Kannike, Bardone, Metslaid 2023: 70–71).

(Linnus 1970a: 231) Kahtlemata võib Linnuse huvis arhiiviallikate vastu näha kahe eelnimetatu soovitude suundaandvat mõju. Nii oli ta seisukohal, et „[m]öödunud aegade dokumentaalmaterjalides on fikseeritud tohutu hulk pisifakte, mis üldistatuna avardavad olulisel määral ettekujutust meie rahva endisaegsest elust“ ning leidis, et arhiiviainese eeliseks on „faktilise materjali konkreetlus, tema täpse lokaliseerimise ja dateerimise võimalus“ (Linnus 1970a: 233).

Doktoritöö kaitsmisel nentis Linnus, et on „ajaloolaste jaoks alati olnud etnograaf ja etnograafidele ajaloolane“ (Pärdi 1994: 53). Pärdi (samal) leiab Linnuse tööst ülevaadet andes, et ehkki uurimismetoodikalt ja allikalt puhtalt „ajalooline“, võib seda eesmärgi poolest pidada Eesti rahvateadusele tüüpiliseks. Etnoloogidest kolleegid on Linnuse arhiivimaterjalidele keskendumisse tõepoolest mõneti võõristavalt suhtunud. Tema tööde arutamisel on nii Luts, Peterson kui Viires ette heitnud etnograafilise ainese liiga vähest kasutamist (ERM A f 1, n 1, s 223, l 31p, 37p) – Luts on isegi leidnud, et Linnusel on „alahindav suhtumine etnograafilisse materjali“ (samal: l 15) – ning Peterson omakorda osutanud kaasajale lähema perioodi uurimise vajadusele (ERM A f 1, n 1, s 223, 46–46p). Ants Viires loobus Linnuse doktoritöö retsenseerimisest põhjusel, et see on „sisult sotsiaal-ajalooline, mis alal mina kui etnoloog orienteerun palju halvemini kui ajaloolased“ (EAA.5311.15/52.149: 69). Varem oli Viires Linnuse kandidaativäitekirja ühe retsensendina seda positiivselt hinnanud ning leidnud, et Linnuse uurimused on küll „peamiselt tugeva ajalooteadusliku kallakuga, ent neis ei puudu kunagi ka etnograafiline huvisuund“ (Viires 1986: 139). Oma retsensiooni Linnuse kandidaativäitekirjale lõpetas Viires lootusega, et see peagi ka trükkis ilmuks, et „palju uut tulu toova töö tulemused tervikuna muutuksid laiemalt kättesaadavaks“ (RA EAA.5311.133.1758: 78). Kandidaativäitekirja jäi trükkis siiski ilmunud, sest „muuseumi juhtkond (Peterson, Käärik) pidas seda etnograafidele vähe huvipakkuvaks“ (RA EAA.5311.15/52.149: 52). Arvestades selleks ajaks teravnenud suhteid Linnuse ja Petersoni ning viimase toetusel teadusdirektoriks saanud Henn Kääriku vahel võib küll kahtluse alla seada taolise hinnangu objektiivsuse.

Paralleelselt maakäsitöölistega oli Linnuse huviobjektiks nii ERMi kui Eesti etnoloogia ajalugu laiemalt. Ehkki uurimislugu puudutavad kirjutised jäävad peaaesjalikult tema karjääri teise poolde – enamik neist on ilmunud 1980. ja eriti 1990. aastatel, oli sellesuunaline huvi pikemaajalisem. Juba 1950. aastate keskel oli ta esinenud ettekandega, milles vaagis nn kodanliku aja etnoloogia töösuundi ja metodoloogiat. (ERM A f 1, n 2-K, s 327, l 4–4p) Linnus püüdis kaitsta okupatsioonieelseid teadlasi ja lähenemisviise kõrvaleheitmise ja mustamise või unustamise eest nõukoguliku teaduse kontekstis.

Näiteks suunates oma juhendatava Reet Piiri tegelema ERMi ja teiste teadusasutuste sidemetega enne 1940. aastat⁴⁰, oli tema tagamõtteks „[f]aktilise materjali põhjal [---] näidata, et etnograafiamuuseum ei olnud kodanlikul ajal mingi natsionalismi pesa“ (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 115–116). Oma ettekannetes ja artiklites on Linnus käsitlenud mitmete etnoloogide ja teiste teadlaste panust Eesti etnoloogiateadusse, sh Oskar Kallase (1994a; 1995a), Ilmari Mannineni (1970b; 1985b; 1994b; 1995b), Aarne Michael Tallgreni (1983c; 1995c), Oskar Looritsa (1995d), Ferdinand Linnuse (1996), Harri Moora (1968d; 1982a; 1982b), Helmi Üpruse (1981b; 1988b), Artur Vassara (1981c), Aliise Moora (1984c) tegevust, aga näiteks ka vabaõhumuuseumi saamisluhu (1976b). Ülevaateartikkel Eesti rahvateaduse ajaloost, milles ta viib selle kujunemisloo tagasi eesti rahvakultuurist huvitunud baltisakslasteni, on jäänud käsikirja (Ak 39.4.24).

Kolmanda valdkonnana oli Linnuse uurimistegevus seotud soome-ugri suunaga. Juba 1950. aastate lõpul oli plaani võetud muuseumi teadustöö avardamine hõlmates keskseks jääva „eesti rahva elu-olu ja kultuuri uurimise“ kõrval ka väiksemaid läänemeresoome rahvaid (liivlased, vadjalased, isurid ja vepsalased). Seda põhjendati asjaoluga, et „[i]lma nimetatud rahvaste etnogeneesi uurimiseta ei lahenda meie eesti rahva etnogeneesi ega teisi etnograafiaalaseid kitsasküsimusi“. (ERM A f 1, n 1, s 142, l 37–38) 1966. aastal võetigi järgnevate aastate plaanipärasema töösuunana kavva läänemeresoome rahvaste etnograafia kogumine (ERM A f 1, n 1, s 80, l 97–97p; s 223, l 5p–6). Nagu põgusalt osutatud, oli Linnus soovinud juba tudengina minna välitöödele liivlaste juurde. Siis sellest mõttest asja ei saanud, kuid nüüd lisandus Linnuse tööplaani just liivlaste uurimine. Linnus nägi seda selgelt oma isa töö jätkamisena (vrd Linnus 1982c: 85). 1920. aastatel alanud liivi välitööde seeria ilmestab eesti etnoloogias ainulaadselt erialast seotust ja uurimisvaldkonna järjepidevust ühe perekonna näitel (vt ka Koosa 2023). Esimese etnoloogi ja ERMi töötajana tegi liivlaste seas välitöid Ferdinand Linnus (vt lähemalt Metslaid 2025), 1967. aastal alustas liivlaste rahvapärase hoonestiku ja tarbevara kaardistamise eesmärgil (Linnus 1982c: 86) välitööde seeriat Jüri Linnus. 1971. aastal osales välitöödel esmakordselt ka Jüri Linnuse poeg Tanel Linnus, toona veel keskkooliõpilasena⁴¹. Nii seob liivi rahvakultuuri uurimine kolme järjestikust põlvkonda Linnuste perest.

⁴⁰ Valminud diplomitöö vt Piiri 1980, vt ka diplomitöö edasiarendusena ilmunud artikkel Piiri 1990.

⁴¹ T. Linnus töötas ERMis teadurina 1976–1980. 1977. aastal kaitses ta diplomitöö Kuramaa liivlaste põllumajandusest.

Foto 21.
Jüri ja Tanel Linnus
välitöödel Kūolka külas
Kuramaal, 1976.
ERM Fk 1843:45

Foto 22.
Jüri Linnus Sānagi külas
Kuramaal, 1971.
Muuseumi mootorratas,
mille töökindlus
pidevalt alt vedas, oli
Linnuse põhiliseks
liikumisvahendiks
nii Liivi välitöödel kui
ka tudengite välitööde
juhendamisel Eestis.
ERM Fk 1843:21

Kümne aasta vältel käis Linnus Liivi rannas välitöödel üheksal korral. Ehkki suurema eesmärgina oli tema tööplaani märgitud liivlaste materiaalsel kultuuri käsitleva monograafia valmimine (ERM A f 1, n 1, s 252, l 10; s 308, l 11), ei jõudnud ta mahukama töö kirjutamiseni ja temalt ilmus liivlaste teemal vaid mõningaid lühemaid kirjutisi (1970c; 1975c; 1982c; 1990; 1994c). Suuremate läänemeresoome alaste töödena ilmusid kaks Linnuse koostatud ja toimetatud kogumikku, „Läänemeresoomlaste rahvakultuurist“ (1970d) ja „Läänemeresoomlaste etnokultuuri küsimusi“ (1982d). 1970. aasta kogumiku koostamist ja väljaandmist toetas samal aastal Tallinnas toimunud III rahvusvaheline fennougristide kongress⁴². Linnus raamistas selle kogumiku austusavaldusena ERMi esimese direktori Ilmari Mannineni pärandile eriala arendaja ja läänemeresoome rahvakultuuri uurijana. Linnuse eesmärgiks oli kogumiku kaudu tutvustada esmajoones Tartu uurijate läänemeresoome kultuuride alast tegevust, kaasates autoritena etnoloogide kõrval folkloristid ja keeleteadlased. Raamatu käsikirja

⁴² 1970. a Tallinnas toimunud kongressiks valmistumise käigus avaldasid mitmed teadusasutused rea publikatsioone, mis rahvusvahelist auditooriumi arvestades varustati ka vene- ja saksa- või ingliskeelsete resümeeedega, vt Priidel 1970.

arutelul (ERM A f 1, n 1, s 223, l 16p–17p) nentis direktor Peterson, et sellisena jätkab kogumik Harri Moora teadusalade koostöö traditsiooni, teisalt aga nõustus Lutsu ja Kalitsa kriitikaga, kes leidsid, et kogumikus peaks enam etnograafiat olema. Luts, kel endal jäi kogumikku planeeritud artikkel esitamata, arvas isegi, et sellisena on kogumik „asjata kulutus“. 1982. aasta kogumik, mis põhines 1976. ja 1977. aasta teaduspäevadel esitatud ettekannetel, taotles samuti kompleksset lähenemisviisi. Lisaks eelnimetatud erialade esindajate käsitlustele hõlmas see väljaanne ka arheoloogia ja füüsilise antropoloogia perspektiive. Omaette osa moodustasid Harri Moora tegevust käsitlevad artiklid. Moora propageeritud kompleksse humanitaaria edendamise püüdlustele vaatamata on tulemust selles plaanis kesiseks hinnatud ja ette heidetud, et sidusamat tervikut artiklitest ei moodustu (Viires 1984). Sellegipoolest on mõlemad kogumikud väärt lisanduseks valdkonna teaduskirjandusse, tuues käibesse uusi teadmisi ja pakkudes ülevaadet uurimisseisust. Linnus pidas oluliseks, et ERMi soome-ugri suunaline tegevus ei piirduks kogumistööga, vaid jõutaks ka tõsiseltvõetavate uurimuslike tulemusteni (ERM A f 1, n 1, l 50p, 83p) – need kogumikud toetasid tõhusalt ka seda taotlust.

Linnus ERMi teadustöö juhina

Kaks keskset ettevõtmist, mis nõukogude perioodil toetasid ja väljendasid ERMi staatust teadusasutusena, olid muuseumi aastaraamatu väljaandmine ja teaduskonverentsi korraldamine. Mõlema ürituse juures on Linnusel olnud oluline roll.

1925. aastal ilmuma hakanud aastaraamatu väljaandmine oli sõja-aastatel katkenud. 1947. aastal oli aastaraamat taas ilmunud, kuid pärast seda uuesti varjusurma vajunud. Muuseumi juubel andis ajendi uue artiklikogumiku koostamiseks. Käsikirja valmimise protsess, mida Linnus vastutava toimetajana juhatas⁴³, oli üpris vaevaline. Ühelt poolt polnud kogemusi toimetajatel (kolleegiumisse kuulusid ka Vilve Kalits ja Grigori Kaljuvee), teisalt puudus mitmetel (noortel) autoritel vajalik ettevalmistus ja teadusliku teksti kirjutamise oskus (vt ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 1–2p, 12; f 1, n 1, s 80, l 31p–32p). Kõik valminud artiklid ilmunisküpsiks ei saanudki ning enamik trükki jõudnuist olid pigem kirjeldavat kui uurimuslikku laadi, millele ka saatesõnas pisut vabandavalt osutatakse (Toimetus 1959: 9). Siiski oli aastaraamatu taasavaldamine märgilise tähendusega.

⁴³ Sisulise poole pealt toetas artiklite retsenseerimisega käsikirja valmimist ka Ants Viires Ajaloo Instituudist.

Väljaande eessõnas rõhutati järjepidevust 1920. aastatel ilmuma hakanud aastaraamatuga ning väljendati ambitsiooni kujundada see tulevikus kõigi Eesti etnograafide ühisfoorumiks (samas). Mis peamine – 12-aastase pausi järel 1959. aastal taas ilmunud aastaraamatu edaspidine väljaandmine läks Linnuse energilisel ja distsiplineerival juhatusel edaspidi korda enam-vähem regulaarseks muuta. Rea aastaraamatute toimetajana kujundas Linnus olulisel määral selle väljaande sisu. (Vrd Viires 1986: 140) Aastaraamat oli muuseumi teadurite uurimistulemuste peamiseks avaldamiskohaks ning haaras autorite ringi ka Ajaloo Instituudi etnolooge ja lähierialade uurijaid.

Ka muuseumi teadusnõukogus tunnustati aastaraamatu perioodilise väljaandmise taastamist kaaluka saavutusena, positiivsena toodi esile lähivaldkondi haaravate käsitluste kaasamist – selles nähti potentsiaali hõlmata laiemat lugejaskonda (ERM A f 1, n 1, s 80, l 39). Naaberteadusi esindavate teadlaste tööde avaldamise tava ulatub õieti juba aastaraamatu sõjaeelsesesse aega, peegeldades ühtlasi selle asutajate Mannineni ja F. Linnuse vaadet, et eri valdkondade uurimistulemuste tundmine on hädavajalik materiaalse kultuuri kui etnograafia peamise uurimisobjekti mõistmisel (vrd Leinbock 1930: 50–51; vt ka Leete 2005: 331). Ka Harri Moora oli eri uurimisalade – esmajoones ajaloo, etnograafia, arheoloogia, lingvistika, folkloristika ja geograafia – koostöö agar eestkõneleja (Moora 1947: 30–31; vt ka Linnus 1971a: 418; Viires 1970: 241–242). Ilmselt oli just Moora mõju õpetajana määrav, et ka Linnus distsipliinide koostööd ning nii eri uurimisalade tulemusi kui erilaadset allikmaterjali sünteesivat lähenemisviisi kõrgelt väärtustas. Näiteks leidis ta värskest tööle asununa, et terviklikuma ekspertteadmise koondamiseks oleks vajalik leida ERMi ka folklorist⁴⁴ ja kunstiajaloolane (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 37p) ning kõneles keele- ja rahvaluuleteaduslike allikate kasutamise olulisusest etnoloogide töödes (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 5, l 1p). Nii oli ka teistsuguse taustaga autorite aktiivne kaasamine aastaraamatusse kui „etnograafide ühisfoorumisse“ Linnuse jaoks toimetajana loogiline suundumus. Teisalt pidas ta silmas, et jaotus oma maja ja välisautorite vahel ei kalduks viimaste kasuks ja püüdlas selle poole, et n-ö külaliskirjutajate avaldamine ei lähtuks hädavajadusest ehk poleks tingitud sellest, et oma töötajad lihtsalt ei anna piisavalt „teaduslikku produktsiooni“ (vrd ERM A f 1, n 1, s 274a, l 96).

44 Õigupoolest töötas muuseumis tollal isegi mitu folkloristiharidusega teadurit, kuid nende huvifookus oli rahvaluulelt mujale liikunud ehk nagu Linnus nentis, „sm. [Grigori] Kaljuvee on lipsanud folkloori alalt pedagoogikasse, sm. [Tamara] Habicht etnograafiasse“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 4, l 37p).

Artiklite vene- ja saksakeelseid resümeeid sisaldava aastaraamatu olemasolu toetas ka erialaste trükiste vahetamise taastamist välismaiste teadus- ja uurimisasutustega, mille Linnus samuti käsile võttis. Oludes, kus konverentsidel käimine väljaspool Nõukogude Liitu ja piiritaguste teadlastega suhtlemine oli pärsitud, olid siinsete uurijate võimalused mujal maailmas tehtava uurimistöö suundade ja tulemustega tutvumiseks tagasihoidlikud. Nii pidas Linnus välismaise erialase kirjanduse hankimist muuseumi raamatukokku oluliseks teadurite kvalifikatsiooni tõstmise toetamisel (vt ERM A f 1, n 1, s 142, l 3, 12).

Muuseumi aastaraamatu ilmumine oli nõukogude süsteemis õigupoolest omamoodi anomaalia. Kultuuriministeeriumi alluvuses oleva asutusena oli ERM väidetavalt ainus terves Nõukogude Liidus, kus ilmus iga-aastaselt aastaraamat ja korraldati teaduskonverentse (vt allpool). (ERM A f 1, n 1, s 274a, l 65p) Pärast kultuuriministeeriumi alluvusse viimist tunnistas muuseumi tööd hinnanud kontrollkomisjon need küll „väga hinnatavateks traditsioonideks“, kuid leidis samas, et „[t]eoreetiline uurimistöö ei ole seotud kogude ega ekspositsiooniga, on instituudi kallakuga“ ning tuleks selgemalt siduda „museaalse põhitööga“ (ERM A f 1, n 1, s 80, l 82). Aastaraamatu (ja -konverentsiga) õnnestus ERMil küll sihipäraselt pingutusi tehes jätkata, kuid ministeeriumi toetust seejuures ei tuntud (vt nt ERM A f 1, n 1, s 223, l 88; Peterson 2001: 42). Muuseumidel kirjastamisõigust ei olnud, aastaraamatute (jt mahukamate trükiste) käsikirjad tuli lisaks teadusnõukogult heakskiidu saamisele saata kooskõlastusringile ministeeriumisse, kuhu need mõnigi kord kuude viisi pidama jäid (vt nt ERM A f 1, n 1, s 223, l 89p). Küllalt palju raskusi esines ka kirjastamisega⁴⁵, nii et valminud käsikirja trükkis ilmumiseni võis kuluda mitu aastat.

1959. aasta muuseumi 50. aastapäeva tähistamise kulminatsioonina toimus teaduslik sessioon, mille korraldamisega pani Linnus aluse tänini kestvale aastapäevakonverentside traditsioonile. Esimesel konverentsil osalesid eesti etnoloogide kõrval teadlased mujalt Baltikumist, Moskvast ja Leningradist. Märkimisväärne oli Helsingi ülikooli soome-ugri etnoloogia dotsendi Niilo Valoneni osalemine juubelipidustustel, tema vahendusel hakkas taas kujunema eesti ja soome etnoloogide suhtlus. (Vt Luts 1999: 34) Linnusele omast kompromissitut tähelepanu juhtimist sellele, mida ta nägi puudujääkidena, iseloomustab TA presiidiumi hinnang ERMi juubeli tähistamisele: üldiselt peeti üritusi kordaläinuks, kuid märgiti, et

45 Ajastuomaseks takistuseks võis lisaks tsensuuri läbimise protsessile saada näiteks paberipuudus (vrd ERM A f 1, n 1, s 223, l 90).

„dissonantsina mõjus“ Linnuse esinemine, sest teadussekretär „põhjendamatult alavääristas Etnograafia Muuseumi nõukogudeaegset tööd“ (ERM A f 1, n 1, s 139, l 1) ning juhiti muuseumi direktori tähelepanu vajadusele „vastutavate esinemiste puhul eelnevalt läbi arutada nende tekste“ (samas: 2).

Ka edaspidi võeti eesmärgiks kaasata nii mitmepäevasena toimuva ürituse esinejate kui konverentsi osaliste hulka laiemalt teadlasi ja museolooge teistest liiduvabariikidest.⁴⁶ Lisaks ettekannete kuulamisele pakkusid konverentsid võimalust kohtuda mitte ainult oma valdkonna kolleegidega muudest Eesti muuseumidest ja teadusasutustest, aga ka teiste NL maade teadlastega. Nii on läti etnoloog Saulvedis Cimermanis (2002: 16) meenutanud, et ERMi konverentsil osaleti tihti ka lihtsalt kuulajana just seepärast, et need toimusid kohtumispaigana, kus sõlmida tööalaseid kontakte, vahetada teadmisi ja kogemusi kolleegidega, aga oluliseks peeti ka võimalust külastada ERMi raamatukogu, kuhu uuemat erialast väliskirjandust jõudis regulaarsemalt ja mitmekesisemalt kui Läti raamatukogudesse.

Aastakonverentsi korraldamine ja osalt sellele tugineva aastaraamatu väljaandmine kujunesid muuseumi tunnuslikeks ettevõtmiseks, mille korraldamise ümber ERMi (teadus)tegevus aasta lõikes paljuski keerles. Mõlemad toimusid omamoodi esindusürituste ja avalike aruannetena muuseumi tööst. Konverentsi oluline mõõde oli lisaks ERMis toimuva kajastamisele ka ise mujal tehtava uurimistöö suundade ja metodoloogiliste lähenemisviisidega tutvumine ning vahetu suhtluse võimaldamine. Just seetõttu pidas Linnus oluliseks, et konverentsi korraldamisel ei piirduks oma maja töötajate ettekannetega – mõte, mida ürituse läbiviimise lihtsustamiseks 1960. aastatel kaaluti (ERM A f 1, n 1, s 223, l 2).

Linnus püüdis seista selle eest, et muuseumi sünnipäeva märkiva esindusüritusena oleks konverents ikka ka teaduslikult tuumaka programmiga, mis vahel mõningaseks väljakutseks kujunes. Nii kurtis ta muuseumi 70. aastapäeva eel kirjas Viiresele, et

[s]uur juubeldamise vaimustus tahab vägisi konverentsi teaduslikku külge varjutama hakata. Olen püüdnud ikka asja nii seada, et külalistel oleks mida uutset ja asjalikku kuulata. Dir. A. Petersoni arvates on programm asjatult üle koormatud, vennasvabariikide esindajatele tuleb jätta aeg ülesastumiseks.

⁴⁶ Nii kujunes see sisuliselt üleliiduliseks konverentsiks, ehkki ametlikult oli sellise haardega üritusi lubatud korraldada iga kolme aasta tagant (vt ERM A f 1, n 1, s 223, l 87p). Ettekandeid tehti nii eesti kui vene keeles, eestikeelsetele ettekannetele püüti korraldada süinkroontõlge vene keelde.

[---] Minu poolt varem planeeritud sm. Asteli, Konsini ja Eisleri⁴⁷ ettekanded lükati juba varakult välja – direktor oma sõnavõtus käsitleb kõiki küsimusi isiklikult. (ERM Ak 36.2.14: 7–7p)

1976. aastal lisandusid aastakonverentside kõrval uue algatusena teaduspäevad. Võrreldes suure aastakonverentsiga võimaldas nende vabam, sageli tööplaaniväline (vt Linnus 1984d: 143) formaat valitud teemale ehk rohkem süvitsi läheneda. Esimese teaduspäeva korraldas Peterson, järgnevad tegi teoks Linnus. Teaduspäevadel sai Linnuse eestvedamisel sihiks käsitleda valitud temaatikat eri teadusharude vaates, jätkates niimoodi Moora kujundatud tava (vrd Linnus 1984d: 143; Viires 1993: 13). Ka nägi Linnus nende ürituste olulise eesmärgina sidemete tihendamist teiste teadusasutustega (ERM A f 1, n 1, s 223, l 67; Linnus 1984d: 143), mille üheks tagamõtteks oli koostöö kaudu „oma asutuse teaduslikku reputatsiooni hoida“ olukorras, kus uurimistegevus kippus ERMis tagaplaanile jääma (ERM A f 1, n 1, s 223, l 73p). Kitsamalt oli eesmärgiks tuua kokku läänemeresoome rahvaste uurijad (Linnus 1984d: 143), nii toimusid järjekorras vepslastele, vadjalastele ja isuritele, liivlastele, karjalastele, setodele ja saamidele pühendatud seminarid. 1977. aastal korraldas Linnus Harri Moorale pühendatud konverentsi tähistamiseks 50 aasta möödumist Moora akadeemilise tegevuse algusest (ERM A f 1, n 1, s 223, l 74). Keskenduti Moora algatatud uurimissuundadele ja panusele Eesti humanitaarteadustes ning see kujunes samuti iga-aastaseks ettevõtmiseks. Lisaks organiseerimistegevusele oli Linnus ise ERMi aktiivseim esineja muuseumi teadusüritustel. (Linnus 1983d: 125)

1978. aastast hakkas Linnus organiseerima etnoloogide sügiskooli eesmärgiga tihendada kontakte muuseumide ja teiste asutuste etnoloogide vahel ning sel viisil nende ühisrinnet kujundada ja etnoloogide tööd ühiskonnas enam esile tõsta (ERM A f 1, n 1, s 223, l 73p–73). Taas kord innustas Linnust Moora eeskujul, kes 1957. aastal oli vabariigi etnoloogid eriala seisu ja arenguvajaduste arutamiseks kokku kutsunud (samam; vt ka Linnus 1984d: 145). Linnus tajus, et ajaga oli vajadus etnoloogide tööd koordineerida veelgi kasvanud. Nii algatas ta sügiskooli mõttelise järjena Moora 1957. aasta initsiatiivile. Võrreldes Moora korraldatud juhtivate erialaspetsialistide nõupidamisega oli sügiskool vormilt teistsugune. Selle toimumiskohaks püüti leida paigad, kus lisaks eri asutuste ja uurijate töösuundade tutvustamisele ning

47 Eevi Astel – peavarahoidja, Kalju Konsin – teadussekretär, Hele Eisler osakonnajuhataja ja KV korraldaja.

mõttevahetusele asisemas õhkkonnas võiks ühiste ekskursioonide käigus tutvuda ka kohalike kultuurimälestistega, võimaldades nii ka vabamat keskustelu.

Foto 23.
Esimese etnograafide
sügiskooli ajal
tutvuti Lahemaa
rahvuspargiga.
Osalenute grupipilt
Kasispea külas
Jaani-Tooma
suurkivi juures, 1978.
ERM Fk 3034:69

Jälgides ERMi teadustöö sisu ja taset puudutavaid arutelusid läbi kümnendite, jääb silma, et pole sugugi üheselt selge, mida teadustöö muuseumi kontekstis õieti tähendab. Ühelt poolt oldi seisukohal, et „puht museoloogiline töö“ (sh esemete kogumine, kataloogimine, restaureerimine, konserveerimine, KV juhtimine) on samuti teaduslik, kuivõrd see peab kvalifitseeritud erialateadlaste juhitud rahanema süsteemsetel ja läbimõeldud alustel (vrd ERM A f 1, n 1, s 142, l 37), teisalt kiputi jooksvalt teadustööd mõistma siiski kitsamas tähenduses. Nii nendib teadusosakonna juhataja Heiki Pärdi 1980. aastal tööplaanide arutamisel, et „teadusliku töö mõiste on meil varieeruv, vastavalt vajadusele. Kord on kataloogimine selle alla kuuluv, kord mitte“ (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 121).

Üldiselt käsitles Linnus muuseumi teadusasutusena kahtlemata laiemas mõttes, see ei tähendanud tema jaoks vaid teaduspublikatsioonide kirjutamist. Tema käsituses pidi kogu asutuse tegevus olema teaduspõhine, ka näitus ei tohtinud olla „üksnes fondide demonstratsioon, vaid hoolika teadusliku töö resultaat“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 54p). Praktikas ei olnud tegevused muuseumis siiski nii järjekindlalt teaduslikult mõtestatud. Eriti kogumistegevus kippus uurimistööst eraldiseisvaks jääma, mistõttu Linnus leidis, et „[t]eadustöö muuseumis tuleb koordineerida ja ühendada teiste tööloikudega. Kogumistöö on jäänud senini lahku teadustööst. Kogumistöö tuleb allutada teadustööle“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 73–73p). Ta suhtus kriitiliselt üldkogumisse, mille käigus keskenduti pigem arvulisele tulemusele kui temaatilisele alusele ja eesmärgile ning kogutud materjal jäi teaduslikult läbi töötamata. Tuues esile, et vanemteaduritel pole kogumistöös osalemise vastu huvi, kuna see

pole nende uurimistööga seotud, leidis ta, et „[s]eni on üldkogumine nagu mingi sunnitöö“ ja „noorte karistussalk“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 83p). 1970. aastate lõpul püüdis Linnus üldkogumist uurimistööga rohkem siduda, et tegu poleks vaid kogude täiendamisega ning et ekspeditsioonitulemuste alusel oleks esmalt võimalik korraldada konverents, hiljem aga publikatsioon(id)⁴⁸ (vt ERM A f 1, n 1, s 223, l 82p–83p, 90–90p). Ka püüdis ta juurutada põhimõtet, et laekunud materjalide esmakasutaja õigus jääks vastava teema uurijale (ERM A f 1, n 1, s 223, l 78p; vt ka ERM A f 1, n 1, s 80, l 70p). Uuelaadse orientatsiooniga üldkogumise piirkonnaks valis Linnus „perspektiivse näidisrajoonina“ Viljandi rajooni, kus 1978. aastal alustati välitööd fookusega kaasaegse maapere olmel, milleks Linnus küsimuslehed koostas.⁴⁹ Ideaalis pidanukski Linnuse arvates välitööde tegemisele järgnema kogutud materjali analüüs, millest omakorda pidanuks välja kasvama aastakonverentside ettekanded ja hiljem artiklid (vt nt ERM A f 1, n 1-a/ü, s 6, l 60; ERM A f 1, n 1, s 223, l 82p–83p). Nii moodustanuks teatud perioodi jooksul tehtava kogumis- ja teadustöö etapid orgaanilise terviku. Direktor Peterson toetas küll kogude sidumist teadusliku tööga ning temaatilise printsiibi rakendamist üldkogumisel, kuid praktikas ja esmatähtsana keskendus siiski pigem kogude kasvule, leides, et „[m]e peame veel rohkem koguma, mingi kas või maja lõhki. [...] Samal ajal peame ühendama sellega teaduslikkuse“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 84p). Luts teadusnõukogu liikmena pooldas samuti temaatiliste üldkogumiste korraldamist, olles kriitiline välitöötulemuste kvantiteedipõhise hindamise suhtes (ERM A f 1, n 1, s 223, l 84). Hiljem on ta osutanud, et toonast arvulistele näitajatele keskendumist võib seostada asjaoluga, et esemete kogumine ja säilitamine muuseumi tegevusena oli laiemalt, sh kultuuriministeriumis, hästi mõistetav, samas kui sisulist tööd ja selle kvaliteeti oli raskem esitada ja hinnata. Ka oli direktoril nagu teistegi nõukogulike asutuste juhtidel vaja näidata, kuidas aasta-aastalt tehakse tööd rohkem ja paremini, mida

48 Hea eeskujuna nägi ta seejuures Lutsu juhitud Võru ekspeditsiooni (vt ülevaadet Konksi 2004), ehkki selle sisulistesse tulemustesse suhtus kriitiliselt (Pärdi 2004; ERM A f 1, n 1, s 223, l 29–29p).

49 Siin on huvitav mainida, et 1950. aastate lõpul, mil Luts hakkas ERMis juhtima kaasaja uurimist, Linnus seda uurimissuunda ei pooldanud, vaid „oli kõige selle vastu, mis erines omaaegsetest uuringutest, Raadi asjadest“ (Luts 2004; vt ka Konksi 2004: 17). Nõukogude üldine teaduspoliitika survestas kaasaega uurima, kuid üldiselt seda tugeva ideoloogilise raamistuse tõttu teha ei tahetud, eelistades „vana“ uurimist, mida käsitleti ka omamoodi vastupanuna ametlikule ideoloogiale (Konksi 2004: 16–17).

kogude arvuline kasv võimaldas paremini kui teadustulemused, mis kultuuriministeeriumi alluvuses polnud pealegi eesmärgiks. (Luts 2004)

Teadussekretärina oli Linnus ERMi teadustöö vahetuks juhiks kuni 1966. aastani, mil loodi teadusdirektori ametikoht. Selle koha loomine seoses kasvava töömahuga oli ette nähtud juba 1957. aastal koostatud perspektiivplaanis (ERM A f 1, n 1, s 140, l 7), veel TA koosseisu kuulumise ajal. Järgneva kümnendi jooksul olid teadusdirektori ametis Vilve Kalits, Ildike Jaagosild ja Aino Voolmaa⁵⁰. Selle artiklil valmimiseks läbivaadatud materjalides ei kajastu põhjused, miks ei nimetatud teadusdirektori ameti loomise järel sellele kohale Linnust kui senise teadustöö sisulist juhti. 1974. aasta kevadel teostas kultuuriministeeriumi määratud kontrollkomisjon muuseumi töö järjekordse hindamise⁵¹, milles muuhulgas heideti ette, et „Linnus on eemaldunud teadusliku töö juhtimisest“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 29, l 18). Linnus ise märkis õiendi arutelu käigus, et „[m]a pole eemaldunud, mind on eemaldatud. Pole võimeliseks peetud“ (samas), milles selgelt väljendub enda kõrvalejätmise tajumine ja sellest tingitud solvumine. Peterson omakorda reageeris sellele repliigile ärritusega, kuid mis on nende omavahelise hõõrumise täpsemaks põhjuseks, jääb selgusetuks. Pärast Voolmaa pensioneerumist nimetab Peterson 1976. aastal siiski Linnuse teadusdirektori kohale. Rea uute algatuste ellukutsumine pärast teadusdirektori saamist osutab edutamise toniseerivale mõjule, ilmestades Linnuse energilist tegutsemist teadustegevuse ergutamisel ja ERMi kui teadusasutuse maine tõstmisel.

Viimane tööperiood ja pinged muuseumis

Olen näidete varal juba osutanud Linnuse ajuti keevalisuselegi kalduvale natuurile. Töökoosolekute protokollid kajastavad ilmekalt Linnusele iseloomulikku vahedust nii mõtlemises kui suhtluslaadis, mille on ära märkinud ka mitmed teda tundnud kaasaegsed (vt Viires 1986: 140; Pärdi 1995: 229; Luts 1999: 35–36). Ta väljendas oma arvamust ja käsitles probleeme enamasti otse ja pehmemdamata, sageli küllaltki teraval viisil, mis nii mõnigi kord põhjustas tööalaseid konflikte ja solvumist kolleegide seas. Samas iseloomustas Linnust,

50 V. Kalits oli ametis 1966–1971 (kuni lahkumiseni Tartu Riiklikku Ülikooli), I. Jaagosild 1971–1973 (kuni lahkumiseni Eesti Põllumajandusmuuseumi), A. Voolmaa 1974–1975 (pensioneerumiseni).

51 Nähtavasti ajendasid selle kontrollkäigu muuseumist ministeeriumisse saadetud anonüümkirjad (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 29, l 10; Peterson 2001: 42), kuid materjalidest ei selgu neis olnud kaebuste sisu.

kes kauaaegseid kolleegegi teietas ja kasutas eranditult ajastukohast viisakusvormelit „seltsimees“, teatav reserveeritus ja pedantsuseni ulatuv korrektsuse taotlemine suhtluses.⁵² Printsiipiaalset korrektsust nõudis Linnus oma alluvatel ka tööülesannete täitmisel. Näib, et just Linnuse paindumatu nõudlikkus koosmõjus rahulolematuse reljeefse väljendamisega ajendas 1970. aastate teisel poolel pingeolukorra tekke teadusdirektori ja teadusosakonna vahel, mis päädis 1982. aastal Linnuse taandamisega ERMi teadusjuhi kohalt.

Rahulolematust teadustöötajate tulemuste ja võimekusega ning vajadus neid parandada on teemad, mida Linnus eri kümnenditel järjepidevalt tõstatas. Teaduritele, kellelt oodati lisaks museoloogilisele tööle ja populariseerivale tegevusele ka uurimistöös esinduslikke tulemusi, võis küllaltki küüniliselt kõlada eeldus, et nendeni jõudmiseks peaks kasutama ka töövälisest aega ning Linnuse seisukoht, et „[t]ööst tuleb tunda rõõmu, sest palk on häbematult väike“ (ERM A f 1, n 1, s 226, l 22p). Linnus ise suhtus oma töösse tõepoolest suure huvi ja innuga, olles veendunud, et „[t]eaduslik töö on kutsumus, mitte amet“ (ERM A f 1, nim 1, s 80, l 64) ning eeldas ka kolleegidelt pühendumust, mida ümbritsevad olud ei toetanud. Linnuse kriitika teadurite suunal võimendus 1970. aastatel, olles osaliselt seotud teatava põlvkondade vahetusega muuseumis (ERM A f 1, n 1, s 223, l 10, 67p–68; n 1-a/ü, s 29, l 11). Mitmete pikaajaliste töötajate lahkumisele lisandus suur kaadri voolavus. Ühelt poolt nappis hea ettevalmistusega spetsialiste, teisalt aga ei motiveerinud kesised palgad ja enamasti ka muude hüvede puudumine⁵³ olemasolevaid (pikemaajaliselt) muuseumitööle asumata. Mitmed võimekad noored liikusid võimalusel „tasuvamatele ja perspektiivikamatele töökohtadele“ (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 29, l 20). Näiteks 1977. aastal vahetus teadusosakonnas neljandik personalist (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 2). Selle tulemusel suurenes kogemusteta töötajate hulk, mis rahulolematust ja omavahelisi pingeid kasvatas. Uuenenud kaadrit hindas Linnus väga karmilt, leides, et „[t]eadusliku kaadri kvalifikatsioon on äärmiselt kesine ja kohati ei tule teaduslikud töötajad muuga toime kui ainult populariseerimistööga“ ning et „[t]eadustööd on majas suutelised tegema vaid 4-5 inimest“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 73p). Tema hinnangul valitses teadusosakonnas „suur vaimne laiskus“ (ei püüeldud teaduskraadi omandamise poole), millele lisandus vastutustunde puudumine, mis väljenduvat selles, et

⁵² Nii on ta omaaegsed kolleegid meenutanud, et töökoosolekutel kasutas Jüri Linnus teie-vormi ka oma poja Tanel Linnusega.

⁵³ Nt kehtis nõukogude süsteemis kord, et üldise elamispindade nappuse kontekstis käis korterijärjekorras olemine ja korteri saamine töökoha kaudu.

„pooltehtud tööd peetakse tehtuks ja rõõmsa õnnelikkusega kulutatakse tööpäevi“ (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 15).

Noored töötajad omakorda tundsid mõnigi kord puudust selgemast juhendamistest nii teadustöö kui ka muude ülesannete täitmisel (vt nt ERM A f 1, n 1, s 408a, l 39). Linnuski pidas vajalikuks toetada noori töötajaid vähemasti vanema kolleegi juhendamise näol (ERM A f 1, n 1-a/ü, s 29, l 4, 17; n 1, s 223, l 11–11p; n 1, s 223, l 42p), kuid praktikas osutus selle korraldamine keeruliseks. Näiteks leiti, et selleks ei jää oma töö kõrvalt aega (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 39; n 1-a/ü, s 29, l 3), aga ka seda, et „[ü]likooli äsjalõpetanud peavad tegema ka musta tööd⁵⁴, teadusega on aega“ (ERM A f 1, n 1, s 223, l 11p). Kui osa vanemteadureid oli seisukohal, et teaduse tegemine on esmajoones nende pärusmaaks, siis Linnus pidas oluliseks ka noori töötajaid „jõukohasele“ teadustööle suunata ja seeläbi teadusliku töö mahtu suurendada (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 3, 13). Pidades küll juhendamist oluliseks, eeldas Linnus siiski esmajoones iseseisvat pingutust teadusliku uurimistöö ja kirjutamise vallas. Nii oli ta „poputava juhendamise vastu“ (ERM A f 1, n 1, s 4, l 37) ja leidis, et „[k]ui teaduslik töötaja ei tule oma tööga toime, pole mõtet ikka ja jälle uuesti katsetada. Pole õige lootma jääda kollektiivsele parandamisele ega õpetatud juhendajatele“ (ERM A f 1, n 1, s 80, l 64). Ehk peamise asutusesisese kvalifikatsiooni tõstva meetmena toimusid Linnuse korraldusel noortele töötajatele suunatud metodoloogilised seminarid, mille käigus anti praktilisi juhiseid eri tööloikude vallas, aga käsitleti ka materjali analüüsimise ja uurimistöö tegemise küsimusi⁵⁵.

1970.–1980. aastatel haripunkti saavutanud kogude täiendamine tõi kaasa suurema koormuse just museoloogilise töö alal. See tähendas suuremat ajakulu kogutud ainese kogudesse vastuvõtmiseks vormistamise näol. Just esemete kataloogimine oli see, millele kulus arvestatav osa teadurite tööajast ja mille kvaliteeti nii peavarahoidja Eevi Astel kui ka Linnus korduvalt kritiseerisid (vt nt ERM A f 1, n 1, s 408a, l 74–75, 109, 122, 187–188). Esile toodud probleemid puudutasid nii sisulist kui vormilist külge – ei tuntud piisavalt hästi materjale, ei tutvutud sisuka kirjelduse andmiseks lisakirjandusega,

54 „Musta töö“ all on ilmselt silmas peetud välitöömaterjali arvele võtmist ja kirjeldamist.

55 Uurimisteemade valikul pidi lähtuma justkui küllalt avaraid võimalusi jätvast kriteeriumist, et see oleks muuseumi või selle kogudega seotud (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 124), arvestades seejuures lünki senises uurimistöös (ERM A f 1, n 1, s 223, l 57p). Täpsemad põhimõtted konkreetsete temadega tegelemisele suunamisel protokollidest enamasti ei selgu. Küll ilmneb, et noored töötajad soovinuks suuremat vabadust meelepärase teema valimisel, et oleks ka huvi ja motivatsiooni sellesse süveneda (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 137).

käekiri jättis soovida ja kirjelduste tegemine edenes liiga aeglaselt. Teadusosakonna juhataja Pärdi nentis, et selles töös varasemate kogemusteta noortele „tundub kataloogimine sunnitööna“ (samas: l 16).

Sisulist tööd ja selle kvaliteeti puudutavate küsimuste kõrval kritiseerib Linnus eriti 1970. aastate teisest poolest järjepidevalt teadusosakonna töötajate kehva töödistsipliini ja tööaja ebaratsionaalset kasutamist (vt nt ERM A f 1, n 1, s 274a, l 75–75p, 92p; s 408a, l 110–111, 117, 143). Peamiselt heideti ette hommikust hilinemist, varem lõunale ja õhtul koju minemist, eksiti majast ärakäimise kirjalikult fikseerimise nõude vastu.⁵⁶ Ühe distsiplineeriva ja tööviljakust parandava abivahendina nõudis Linnus tööpäevikute täitmist, kuhu töötaja pidi oma tegevused poole päeva täpsusega kirja panema (ERM A f 1, n 1, s 274a, l 76p). Ootuspäraselt tajuti seda nõuet kontrollmehhanismina, ehkki Linnus ise rõhutas, et seda peaks tegema eelkõige iseenda jaoks, saamaks paremat ülevaadet sellest, millele tööaeg kulub, „kaitsma tööaega“ seda paremini planeerides ja hoidudes seda väheolulistele kõrvaltegevustele kulutamast⁵⁷ (ERM A f 1, n 1, s 274a, l 76p, 94p–95). Osakonnajuhtaja Heiki Pär dile heitis Linnus ette vähest nõudlikkust ja liigset leebust osakonna töötajate ja nende töötulemuste suhtes (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 35; n 1-a/ü, s 43, l 4). Osakonna töötajad ise tundsid, et nende tööpanus ega -distsipliin ei erine teiste osakondade omast, kuid teadusdirektori jäik ja ülikriitiline suhtumine oli 1980. aastaks osakonna suhtes püsivalt negatiivse hoiaku loonud (ERM A f 1, n 1, s 408a, l 121, 143).

Eelnevalt kirjeldatus kajastuvad lahknevad arusaamad tööeetikast, kuid ilmselt võib kujunenud vastasseisus näha ka teatavat põlvkondlikku konflikti. Nagu osutatud, oli Linnusele noorest east saati omane ajuti terav eneseväljendus. Võimalik, et vanemad, Linnuse eakaaslastest töötajad suhtusid tema kui „erilise temperamendiga inimese“ (ERM A f 1, n 1, s 488, l 48p) sellisesse kalduvusse sallivamalt. Näiteks olid kolleegid asunud Linnuse kaitsese seoses Metsari artiklis esitatud süüdistustega: nii nõustus Luts, et Linnus on küll järsu ütlemisega, kuid lisas, et see ei tulene pahatahtlikkusest, vaid soovist

56 Taolised etteheited polnud õigupoolest uued ega Linnusele ainuomased – ka direktor Peterson tõstas korduvalt töödistsipliini küsimuse ja kontrollis näiteks hommikust tööle jõudmist isiklikult. Ühel 1970. aasta üldkoosolekul leidis ta nõrduvalt, et „distsipliin on äärmiselt langenud“ ja „[d]irektsiooni liikmed ükski ei käi korralikult tööl“ (ERM A f 1, n 1, s 16, l 32).

57 Muuseumi jõudnud materjalide hulgas ei leidu Linnuse enda tööpäevikuid, kuid sissekanne tudengipõlve päevikus (1946: 94) annab aimu, et juba siis oli organiseeritud ja ratsionaalne ajakasutus talle oluline: „Seadsin sisse aja graafiku – näeb siis, kuhu see aeg kulub.“

tööd edasi viia (ERM A f 1, n 1, s 80, l 47) ning Kalits lisis omalt poolt, et „[o]leme palju kokku põrganud, millest on alati tööle olnud kasu. Meie siin üksteisel pead ei silita“ (samas: l 49). Linnus ise on nentunud, et on parema töö huvides „kasutanud maksimaalselt sõnarelva“ (ERM A f 1, n 1, s 80, l 50) ja on „nõus veidi kaklema, kui sellest on kasu“ (ERM A f 1, n 1, s 29, l 18). 1970. aastate lõpu – 1980. aastate alguse noorte ootused töökeskkonnale, aga ka arusaam, millised on kohased maneerid eri põlvkondade esindajate omavahelises suhtluses, olid teisenenud ja nii hinnati Linnuse üleolevana tajutud suhtlemisviisi ja temperamentseid repliike „traumeerivaks“ (ERM A f 1, n 1, s 488, l 28p) või isegi tööd takistavaks „psüühiliseks terroriks“ (samas: 49p).

Linnus nägi tekkinud olukorras rolli ka direktoril, kes tema hinnangul oli juba mõnda aega püüdnud Linnusest lahti saada ja seepärast ise pingeid õhutanud (ERM A f 1, n 1, s 488, l 47; vt ka ERM Ak 36.2.14: 11). Ta heitis ette, et Peterson on võimaldanud teadusosakonnal teadusdirektori nõudmisi ja korraldusi eirata ja seeläbi tema autoriteeti õõnestanud. Ehkki on ilmne, et ka direktori ja teadusdirektori vahel teatud lahkkelid valitsesid, ei selgu selle artikli kirjutamiseks kasutatud materjalide põhjal vastuolu sügavam sisu – kui seda oli. Kahtlemata oli mõlema näol tegu väga jõulise isiksusega.

Kirjeldatud tegurite koosmõjul kujunes olukord, kus nii teadusdirektor kui teadusosakond leidsid, et nende vahel puudub sisuline kontakt ja kumbki osapool nägi süüdlasena selles teist. Kuhjunud pinged päädisid teadusosakonna kirjalike pöördumistega (esmal 1981. aasta sügisel ja seejärel 1982. aasta kevadel)⁵⁸ direktori, parteialgorganisatsiooni ja ametiühingu juhatuse poole palvega leida lahendus tekkinud „kriisiolukorrale“. Avaldustes võeti omaks osakonnapoolsed puudujäägid töödistsipliinis ja töö sisulises tasemes, kuid leiti, et konflikti määravaks põhjuseks on teadusdirektori juhtimisstiil. Olukorra arutelu käigus direksiooni koosolekul (ERM A f 1, n 1, s 488, l 45p–51) eri osapoolte vahel vastastikuse mõistmise ega leppimiseni ei jõutud ning koosoleku lõpetas Peterson teatega, et teeb kultuuriministeeriumile juhatuse nimel ettepaneku Linnus teadusdirektori kohalt vabastada. Ajutiselt viidi Linnus üle vanemteaduri kohale, 1982. aasta sügisest sai temast vastloodud soome-ugri osakonna juhataja.

⁵⁸ Näib, et neid dokumente pole ERMi ametiarhiivis säilitatud. Küll on säilinud koopiad pöördumistest Linnuse materjalide hulgas, mis jõudsid ERMi 2024. aasta augustis. Arvele pole neid materjale veel jõutud võtta, seega ei saa ma neile siin arhiivkogu numbriga viidata.

1986. aasta lõpul tehti Linnusele ettepanek asuda juhtima Tartu ülikooli kunstimuuseumi⁵⁹. Linnus võttis pakkumise vastu, asudes uude ametisse 1987. aasta jaanuaris. Kunstimuuseumi pikaajaline juht Õie Utter oli ametist lahkunud pärast kultuurministeeriumi käskkirjaga loodud komisjoni kriitilist hinnangut muuseumi tööle (vt lähemalt Anderson, Sahl, Tiideberg 2018: 151). Linnuse ülesandeks selles ametis sai esmajoones kogude nõuetekohase arvelevõtu ja teadusliku inventeerimise korraldamine – tööloik, mis oli olnud üheks tema prioriteediks ka 1950. aastate lõpul ERMis muuseumitööd alustanuna ja mida ta seetõttu hästi tundis. Aastakümnete pikkuse kogemusega vanaaja ajaloo õpetamises orienteerus ta hästi ka antiikkultuuri puudutavates teemades, mille populariseerimise eestvedamine nüüd samuti tema ülesandeks sai. TÜ kunstimuuseumi juhatamine jäi Linnuse põhitööks kuni surmani 1995. aastal.

Kokkuvõtteks

Erilaadsete allikate kombineerimise kaudu keskendusin eelnevas Jüri Linnuse rollile ja panusele ERMi teadustöö korraldamisel ja juhtimisel. Töötades küll pea kogu karjääri vältel juhtivatel ametikohtadel, ei õnnestunud tal oma võimekust juhi ja teadlasena täiel määral teostada. Nõukogude süsteemi tingimustes tõi perekondlik taust represseeritud Ferdinand Linnuse pojana kaasa poliitilise ebasoosingu, mida ta juba noore erialateadlasena tunda sai. Taotledes kõigis asjaajamistes ja eneseesitluses korrektsust, et poleks põhjust ideoloogilisteks etteheideteks, ei läinud ta siiski põhimõttelistele kompromissidele – näiteks ei astunud ta kunagi kommunistlikku parteisse. Ajastuomastele objektiivsetele takistustele lisandusid Linnuse isiksuslikud erijooned, mis omakorda tema võimekust juhina parimal viisil realiseerida ei lubanud – karjääri lõpuperioodil lisandus paindumatule juhtimisstiilile ja põhimõttekindlusele kibestumus, mis tõi kaasa kollegiaalsete konfliktide võimendumise.

1950. aastatel asus Linnus tööle ERMi, mis oli eelnenud kümnendi jooksul jõudnud mõõnaseisu, millesse ta suhtus varjamatu kriitilisusega. Ta hakkas energiliselt astuma samme, et olukorda parandada. Nii aastaraamatu regulaarse ilmumise taastamine kui ka aastakonverentside traditsiooni algatamine olid märgilise tähenduse

⁵⁹ Toona kandis muuseum nime Tartu Riikliku Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse Muuseum.

ja püsiva väärtusega ettevõtmised, kus Linnusel oli oluline roll nii eestvedaja kui taganttõukajana. Tema teenete hulgas on ka võitlus kogude korrashoiu ja teadusliku süstematiseerituse eest. Tunnustust väärib Linnuse tõhus organisatoorne tegevus teadusalal. Selle varju jäi mõneti Linnuse isiklik uurimistöö. Ehkki ka sisulise teadustööga tegeles ta innukalt ja tulemuslikumalt kui nii mõnigi kolleeg, jäi korraldustegevuse kõrvalt aega süvitsi pühendumiseks napiks. Lisaks aastaraamatule ja -konverentsile vedas ta eest mitmeid teisi üritusi ja töösuundi, mille eesmärgiks oli ikka ergutada uurimistöö taset tõstvat mõttevahetust ja koostööd nii ERMi sees kui teiste asutuste teadlastega. Heiki Pärdi (1994: 53) on leidnud, et Linnuse suurimaks teeneks tulebki pidada seda, et muuseum ei mandunud nõukogulikult kultuuriasutuseks – kultuuriministeeriumi alluvuses oodati muuseumilt eelkõige populariseerivat tegevust ja kogumistööd, mitte tõsisemaid teaduslikke ambitsioone. Linnus suhtus ERMi sisu ja taseme edendamisse kahtlemata suure kire ja pühendumusega, isegi teatava aatelisusega. Seejuures motiveeris teda olulisel määral oma tegevuse mõtestamine traagiliselt kaotatud isa muuseumis tehtud töö hoidmise ja jätkamisena. Mitmeti rõhutas ta järjepidevust okupatsioonieelse etnoloogiateadusega. „Vana ERMi“ traditsioonide hoidmise kõrval ei jäänud ta neisse siiski jäigalt kinni, mida näitab ka 1970. aastate lõpus algatatud kaasaja uurimine Viljandimaal. Tema side ERMiga ei katkenud pärast töölt lahkumist, teadusnõukogu liikmena jäi Linnus elu lõpuni muuseumi tööga seotuks ning tema sõnavõtud peegeldasid püsivat pühendumist muuseumi käekäigu edendamisele ja mõtteerksust probleemidega tegelemisel.

PIRET KOOSA (PhD) on Eesti Rahva Muuseumi teadur. Tema peamised uurimisteemad on seotud religiooni, soome-ugri kultuuride ja etnoloogia ajalooga.

Allikad

ERM – Eesti Rahva Muuseumi arhiiv:

TAp 687. Jüri Linnuse Lahemaa päevik 1976.

Ak 36.2.14 = Ants Viirese ja Jüri Linnuse kirjavahetus.

Ak 39.4.24 = Jüri Linnuse käsikiri „Eesti rahvateaduse ajalugu“.

Ak 44.5.3 = Jüri Linnuse proseminaritöö „Rahvameditsiin“ eesti etnograafiast 1947/1948 kevadsemestril.

A f 1, n 2-K, s 327 = Jüri Linnuse isiklik toimik.

A f 1, n 1-a/ü, s 1 = Ametiühingu üldkoosolekute protokollid ja aruanded 6.02.1945–21.11.1960.

A f 1, n 1-a/ü, s 2 = Ametiühingu komitee ja üldkoosolekute protokollid 20.02.1949–26.20.1953.

A f 1, n 1-a/ü, s 4 = Ametiühingu komitee protokollid 12.10.1956–7.01.1958.

A f 1, n 1-a/ü, s 5 = Ametiühingu komitee üldkoosolekute protokollid 18.01.1958–10.10.1961.

A f 1, n 1-a/ü, s 6 = Ametiühingu üldkoosolekute protokollid ja aruanded 8.02.1961–14.11.1968.

A f 1, n 1-a/ü, s 16 = Ametiühingu üldkoosolekute protokollid 23.03.1970–28.10.1970.

A f 1, n 1-a/ü, s 29 = Ametiühingu üldkoosolekute protokollid 23.01.1974–25.10.1974.

A f 1, n 1, s 28 = Teadustöötajate koosolekute protokollid 30.01.1948–30.12.1950.

A f 1, n 1, s 62 = Tööaruanne 1951.

A f 1, n 1, s 80 = Teadusnõukogu koosolekute protokollid 29.12.1953–28.12.1965.

A f 1, n 1, s 99 = Teadustöötajate koosolekute protokollid 19.02.1955–8.12.1958.

A f 1, n 1, s 110 = Tööaruanne 1956.

A f 1, n 1, s 117 = Teadustöötajate koosolekute protokollid 15.06.1957–28.12.1959.

A f 1, n 1, s 119 = Tööaruanne 1957.

A f 1, n 1, s 121 = Kirjavahetus 5.01.1957–7.12.1957.

A f 1, n 1, s 131 = Tööplaan 1958.

A f 1, n 1, s 132 = Tööaruanne 1958.

A f 1, n 1, s 139 = ENSV Teaduste Akadeemia üldkogu ja presiidiumi otsused, käskkirjad, mis otseselt puudutavad muuseumi tegevust 1959.

A f 1, n 1, s 140 = Perspektiivplaan 1959–1965.

A f 1, n 1, s 141 = Tööplaan 1959.

A f 1, n 1, s 142 = Tööaruanne 1959.

A f 1, n 1, s 223 = Teadusnõukogu koosolekute protokollid 18.03.1966–28.12.1978.

A f 1, n 1, s 252 = Teadusliku töö perspektiiv- ja aastaplaanid 1968.

A f 1, n 1, s 274a = Elatusalade ja rahvakunsti osakonna protokolliraamat 26.03.1970–28.12.1976.

A f 1, n 1, s 308 = Tööplaanid 1972.

A f 1, n 1, s 408a = Elatusalade ja rahvakunsti osakonna protokolliraamat 10.10.1977–12.02.1982.

A f 1, n 1, s 488 = Direktsiooni koosolekute protokollid 8.01.1982–4.02.1983.

A f 1, n 1, s 531 = Teadusnõukogu koosolekute protokollid 31.01.1985–25.03.1989.

Arvele võtmata allikad:

Linnus, Jüri 1949–1955. Raamatukogu juurdekasv. 1949–1955.

Luts, Arved 2004 = Karin Konksi intervjuu Arved Lutsuga.

Päevik 1946 = Jüri Linnuse 1946. aasta kalendermärkmik.

Päevik 1947 = Jüri Linnuse 1947. aasta kalendermärkmik.

Pärdi, Heiki 2004 = Karin Konksi intervjuu Heiki Pärdiga.

Võime, Lembit 2017 = Indrek Jäätsi intervjuu Lembit Võimega 2017.

RA – Rahvusarhiiv:

EAA.2100.1.7893 = Olga Elisabet Linnuse isikutoimik. Tartu Ülikooli üliõpilaste isiklikud.

EAA.5311.15/52.149 = Jüri Linnuse isikutoimik. Tartu Ülikooli üliõpilaste isiklikud.

EAA.5311.133.1758 – Jüri Linnuse isikutoimik. TÜ Teaduste kandidaadi- ja doktoriväitekirja kaitsnute isikutoimikud.

TÜR – Tartu Ülikooli Raamatukogu:

TÜR F 141, nim 1, s 85 = Linnus, Jüri 1989. Keskkoolipoisist ajalooteadengiks. Meenutusi 1940. aastatest. – Palamets, Hillar 1990 (kogunud ja toimetanud). Ajaloolased meenutavad, lk 84–106. Hillar Palametsa isikuarhiiv.

Kirjandus

- Anderson, Jaanika; Ingrid Sahk, Kristiina Tiideberg 2018. Tartu Ülikooli kunstimuuseum 215: teostatud ja teostamata ruumiplaanid. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 4: 142–151.
- Astel, Eevi 2009. Eesti Rahva Muuseum aastatel 1940–1957. – *Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 186–247.
- Cimermanis, Saulvedis 2002. Aleksei Peterson ja Läti etnograafia. – *Lee. Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne* 8: 11–22.
- Juhtkiri 1951 = Kaadrite õige valiku eest. – *Edasi*, 1. veebruar.
- Jääts, Indrek; Marleen Metslaid 2018. Eesti etnograafia ja eesti rahvuslus. – *Keel ja Kirjandus* 1–2: 118–135.
- Jääts, Indrek 2019. Soome-ugri suuna taassünd Eesti etnograafias. Uurimisretked vepsa küladesse aastail 1962–1969. – *Ekspeditsioonid läänemeresoome muinasmaale. Eesti etnograafi- de vepsa välitööde päevikud (1962–1969)*. Toim Indrek Jääts. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 15–53.
- Jääts, Indrek 2025. Harri Moora – Nõukogude Eesti etnograafia sihiseadja. – *Uusi vaateid distsipliinijaloole. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 66. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 145–185.
- Kalling, Ken, Erki Tammiksaar 2008. *Eesti Teaduste Akadeemia. Ajalugu. Arenguid ja järelusi*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- Kannike, Anu, Ester Bardone, Marleen Metslaid 2023. The Estonian Ethnologist Aliise Moora. A Female Researcher's Adaptation and Professional Fulfilment in a Changing Society. – *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 79: 59–93.
- Koguge vanavara! Etnograafilise materjali kogumise juhend. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseum, 1958.
- Konksi, Karin 2004. Arved Luts ja Nõukogude Eesti kaasaja dokumenteerimine Eesti Rahva Muuseumis. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 13–46.
- Koosa, Piret 2023. Etnograafilised joonistused Eesti Rahva Muuseumis: liivi välitöömaterjalide näide. – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* 51: 42–69.
- Lang, K. 1951. Teaduste Akadeemia partei-algorganisatsioon peab rohkem abistama ja suunama teaduslikku tööd. – *Edasi*, 4. jaanuar.
- Leete, Art 2005. Ferdinand Linnus: Views of Estonian Ethnography and their Reflections on Recent Discussions. – *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*. Toim Kristin Kuutma, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu University Press, 329–340.
- Leinbock, Ferdinand 1930. Eesti etnograafia seniseid saavutusi ja tuleviku ülesandeid. – *Ajalooline Ajakiri* 1/2: 42–52.
- Linnus, Jüri 1949. *Mingi rahvapärase käsitööla kirjeldus: [sepis Saaremaal]*. Tartu Riiklik Ülikool, ajaloo-keeleteaduskond.
- Linnus, Jüri 1959. Selgitage kodukandi rahvakultuuri omapära! – *Koduümbruse uurimine matkadel ja ekskursioonidel II*. Tallinn: Eesti NSV Laste Turismi-Ekskursiooni Jaam, 5–12.
- Linnus, Jüri 1961. Mida silmas pidada etnograafilise materjali kogumisel. – *Kodu-uurimise teateid* 3. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 61–63.
- Linnus, Jüri 1962. Küla sepikojad Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 141–175.
- Linnus, Jüri 1964. Vallasepast Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 121–142.
- Linnus, Jüri 1965a. Külasepast Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 127–169.
- Linnus, Jüri 1965b. Sepp Eesti rahvatraditsioonis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 170–183.
- Linnus, Jüri 1966a. Etnograafia. – *Kodu-uurija käsiraamat*. Tallinn: Eesti Raamat, 377–386.
- Linnus, Jüri 1966b. Põhja-Eesti maasepad XVIII sajandil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Valgus, 296–312.
- Linnus, Jüri 1967a. Lõuna-Eesti maasepad XVIII sajandil ja XIX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 153–171.

- Linnus, Jüri 1967b. 1810. aasta ankeetvastused Põhja-Eesti talurahva elu-olu kajastajana. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 121–152.
- Linnus, Jüri 1968a. Esimene sõjajärgne lend. – *Sulesepad* 6: 76–79.
- Linnus, Jüri 1968b. Lisanimi Sepa ~ Raudsepa. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 13: 103–112.
- Linnus, Jüri 1968c. Sepaameti õppimine Eesti külas XVIII ja XIX sajandil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 175–202.
- Linnus, Jüri 1968d. Harri Moora ja etnograafiamuuseum. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 351–356.
- Linnus, Jüri 1969. Seppade rahvapärastest nimedest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 14–15: 141–149.
- Linnus, Jüri 1970a. 19. sajandi talurahvakohtute materjalid rahvakultuuri uurimise allikana. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 16: 231–242.
- Linnus, Jüri 1970b. Ilmari Manninen ja Eesti Rahva Muuseum. – *Läänemeresoomlaste rahvakultuurist*. Toim Jüri Linnus. Tallinn: Valgus, 247–258.
- Linnus, Jüri 1970c. Liivlaste elamust ja elamisisustusest. – *Läänemeresoomlaste rahvakultuurist*. Toim Jüri Linnus. Tallinn: Valgus, 176–192.
- Linnus, Jüri 1970d (toim). *Läänemeresoomlaste rahvakultuurist*. Tallinn: Valgus.
- Linnus, Jüri 1971a. Rahvakultuur ja „Vana Kannel“. – *Keel ja Kirjandus* 7: 418–419.
- Linnus, Jüri 1971b. Põhja-Eesti talupoegade lisanimedest 18. sajandil. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 17: 99–108.
- Linnus, Jüri 1971c. Maakäsitöölised Eestis XVIII sajandi lõpul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus, 207–228.
- Linnus, Jüri 1972. Käsitöölised Eesti väikelinnades 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI*. Tallinn: Valgus, 170–190.
- Linnus, Jüri 1973a. Käsitöölised Tallinnas 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 153–169.
- Linnus, Jüri 1973b. Vabad maakäsitöölised Eestis XVIII sajandil. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused* 22 (1): 43–56.
- Linnus, Jüri 1975a. Hilisfeodalismiperioodi maakäsitöölise uurimise probleeme. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused* 24 (3): 237–249.
- Linnus, Jüri 1975b. *Maakäsitöölised Eestis 18. sajandil ja 19. sajandi algul*. Tallinn: Valgus.
- Linnus, Jüri 1975c. Liivlased mere ja metsa piiril. – *Eesti Loodus* 9: 516–519.
- Linnus, Jüri 1976a. Maakäsitöölise pere Eestis 18. sajandil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 213–230.
- Linnus, Jüri 1976b. Vabaõhumuuseumi rajamise kavatsusi Eestis. – *Suitsutare. Vabaõhumuuseumi uurimused 1957–1972*. Tallinn: Valgus, 41–52.
- Linnus, Jüri 1979. Vabade maakäsitöölise etniline päritolu Eestis XVIII sajandil. – *Sotsiaal-majandusliku arengu probleeme XVII–XX sajandil. Uurimusi Läänemere- ja Põhjalaadest III. TRÜ Toimetised* 454: 34–72.
- Linnus, Jüri 1981a. Maakäsitöölised Eesti 15. ja 16. sajandi ajaloos. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII*. Tallinn: Valgus, 101–113.
- Linnus, Jüri 1981b. Helmi Üprus kui muuseumitöötaja ja rahvakunsti uurija. – *Eesti arhitektuuri ajaloo küsimusi. Arhitektuuriajaloo sektsiooni I sügisseminar*. Tallinn: Eesti NSV Ehituskomitee, 15–27.
- Linnus, Jüri 1981c. Artur Vassara etnograafiaharrastused. – *Eesti ajaloo probleeme. Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondentliikme Artur Vassara 70. sünniaastapäevale pühendatud teaduskonverentsi ettekannete teesid, Tallinn, 18. nov. 1981*. Koost ja toim Enn Tarvel. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 89–95.
- Linnus, Jüri 1982a. Harri Moora ülikooli etnograafia õppejõuna. – *Läänemeresoomlaste etnokultuuri küsimusi*. Koost ja toim Jüri Linnus. Tallinn: Valgus, 129–133.
- Linnus 1982b = Линнус, Юри 1982b. Харри Моора и Государственный этнографический музей Эстонской ССР. – *О научной деятельности Харри Моора. Сборник статей*. Тоим Ю. Селиранд. Таллин: АН ЭССР, 42–53.

- Linnus, Jüri 1982c. Liivi etnograafilise materjali kogumine Eestis. – *Läänemeresoomlaste etnokultuuri küsimusi*. Koost ja toim Jüri Linnus. Tallinn: Valgus, 85–87.
- Linnus, Jüri 1982d (koost ja toim). *Läänemeresoomlaste etnokultuuri küsimusi*. Tallinn: Valgus.
- Linnus, Jüri 1983a. Maakäsitöölised Lõuna-Eestis 17. sajandi esimesel poolel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, 92–103.
- Linnus 1983b = Линнус, Юри 1983. *Вольные сельские ремесленники в Эстонии с XVI века до начала XIX века (в период господства мызно-барщинного хозяйства)*. Дис. кандидата исторических наук. Тарту: Тартуский государственный университет.
- Linnus 1983c = Линнус, Юри 1983c. А. М. Тальгрэн и Эстонские музеи. – *Скандинавский сборник* 28: 132–141.
- Linnus, Jüri 1983d. Etnograafiamuuseum 75. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 29: 117–126.
- Linnus, Jüri 1984a. Üliõpilased etnograafilise materjali kogumisel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 35–45.
- Linnus, Jüri 1984b. Maakäsitöölised sotsiaalne koosseis Eestis 17. sajandi lõpul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIV*. Tallinn: Valgus, 68–90.
- Linnus, Jüri 1984c. Aliise Moora ja etnograafiamuuseum. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIV*. Tallinn: Valgus, 123–126.
- Linnus 1984d. Etnograafiamuuseumi teaduspäevad 1976–1980. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIV*. Tallinn: Valgus, 143–145.
- Linnus 1985a. Etnograafiamuuseum ja koduurimine. – *Tartu – minevik, tänapäev*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 183–191.
- Linnus 1985b = Линнус, Юри 1985. Финский учёный Ильмари Маннинен и Эстонская этнография. – *Скандинавский сборник* 29: 104–114.
- Linnus 1987 = Линнус, Юри 1987. Сельские ремесленники – финны в Эстонии в XVIII века. – *Скандинавский сборник* 31: 104–114.
- Linnus, Jüri 1988a. Etnograafiamuuseumi korrespondentide võrk 1931–1981. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVI*. Tallinn: Valgus, 23–42.
- Linnus, Jüri 1988b. Helmi Üprus ja Eesti Rahva Muuseum. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVI*. Tallinn: Valgus, 62–69.
- Linnus, Jüri 1990. Die Quellen der ethnographischen Erforschung der Liven. – *Finno-ugric studies in archaeology, anthropology and ethnography. Estonian papers presented at the sixth International Finno-Ugric Congress (Syktyvkar, 24–30 July, 1985)*. Toim Ants Viires. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 91–103.
- Linnus, Jüri 1993. *Maakäsitöölised Eestis 16. sajandist kuni 19. sajandi alguseni*. Tartu: Tartu NEFA; Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Linnus, Jüri 1994a. Oskar Kallas – 125: Oskar Kallas ja eesti rahvusteadused. – *Vanavaravedaja* 1: 53–64.
- Linnus, Jüri 1994b. Ilmari Manninen. – *Kleio. Ajaloo Ajakiri* 10: 49–55.
- Linnus, Jüri 1994c = Linnus, Jüri 1994c. Par libiešu dzīvojamā ēku un tās iekārta. – *Libieši: rakstu krājums*. Toim Kersti Boiko. Rīga: Zinatne, 142–158.
- Linnus, Jüri 1995a. Oskar Kallas kui teadlane. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988–1993*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 22–30.
- Linnus, Jüri 1995b. Ilmari Manninen ja Eesti etnograafia. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988–1993*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 88–97.
- Linnus, Jüri 1995c. Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum. – *Kleio. Ajaloo Ajakiri* 1: 37–40.
- Linnus, Jüri 1995d. Dr. Oskar Looritsa etnograafiaharrastused. – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1988–1993*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 105.
- Linnus, Jüri 1996. Eesti esimene etnoloogiadoktor Ferdinand Linnus. – *Vanavaravedaja* 3: 143–156.
- Luts, Arved 1985. Etnograafide ettevalmistamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944–1984. – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* XVI: 177–187.
- Luts, Arved 1987. Etnograafide diplomi- ja kursustööde temaatika TRÜ-s 1945–1986. – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* XIX: 99–108.
- Luts, Arved 1999. Teel juubelile. Tagasisaade Eesti Rahva Muuseumi 50. aastapäevale ja selle eelloole. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 11–49.

- Metsar, Leo 1960. Muuta võimalused tegelikkuseks. Teadusliku töö olukorrast ENSV TA Etnograafia Muuseumis. – *Edasi*, 26. oktoober 1960.
- Metslaid, Marleen 2019. Elle Vunder 80. Moodsale etnoloogiaõppele alusepanija. – *Eesti Rahva Muuseumi ajaveeb*, 5. detsember 2019. <https://blog.erm.ee/?p=13149>.
- Metslaid, Marleen 2025. Ferdinand Linnus – sõjaeelse Eesti etnograafia suurkuju. – *Uusi vaateid distsipliinialoole. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 66*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 21–62.
- Moor, Harri 1947. Eesti etnograafia nõukogulikul ülesehitamisel. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat I (XV)*. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus, 24–35.
- Must koi 1958. Protsess. – *Edasi*, 20. detsember.
- Palm, August 1974. Arhiivraamatukogu evakuatsioon. – *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VIII*: 93–118.
- Peterson, Aleksei 2000a. Eesti Rahva Muuseum 1960. aastatel, tema rööm ning valu ja vaev. – *Muuseum 1 (8)*: 39–42.
- Peterson, Aleksei 2000b. Eesti Rahva Muuseum 1970. aastatel. Meenutusi. – *Muuseum 2 (9)*: 39–42.
- Peterson, Aleksei 2001. Eesti Rahva Muuseum 1980. aastatel. Mõtted, mälestused. – *Muuseum 1 (10)*: 40–42.
- Peterson, Aleksei 2004. Lisandusi Eesti Rahva Muuseumi ajaloole. – *Muuseum 1 (16)*: 41–44.
- Piiri, Reet 1980. Eesti Rahva Muuseumi sidemed teiste teadusasutustega 1909–1940. Diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Piiri, Reet 1990. Eesti Rahva Muuseumi sidemed teadusasutustega väljaspool Eestit 1909–1987. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 170–206.
- Priidel, Endel 1970. Nõukogude Eesti kirjastustelt kongressile. – *Rahva Hääl*, 8. august.
- Pärdi, Heiki 1994. Ajaloodoktoris maakäsitöölise uurimise eest. – *Kleio. Ajaloo Ajakiri 9*: 53–54.
- [Pärdi, Heiki 1995.] In memoriam Jüri Linnus. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 227–229.
- Siirman, Vivian 2025. Etnograaf Gea Troska teadlasettee. – *Uusi vaateid distsipliinialoole. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 66*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 281–313.
- Tali, V. 1948. TRÜ Üliõpilaste Vastastikuse Abistamise Kassa tegevusest. – *Postimees*, 28. jaanuar.
- Toimetis 1959. Saateks. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 5–9.
- Viires, Ants 1960. *Eesti rahvapärane puutööndus: ajalooline ülevaade*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Viires, Ants 1970. Etnograafilise mõtte arengu põhihooni. – *Leninlik etapp eesti ajalooteaduses*. Tallinn: Eesti Raamat, 231–251.
- Viires, Ants 1972. Mõnest Eesti maakäsitöö küsimusest. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused 21 (2)*: 203–206.
- Viires, Ants 1984. Etnokultuur päevakorral. – *Keel ja Kirjandus 2*: 116–118.
- Viires, Ants 1986. Jüri Linnus 60. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 32*: 138–140.
- Viires, Ants 1993. Etnograafia arengust Eesti NSV päevil (1944–1990). – *Muunduv rahvakultuur*. Toim Ants Viires. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 5–40.
- Vääri, Eduard 1996. Kiriusutelu Eduard Vääriga. – *Keel ja Kirjandus 6*: 407–410.
- Õunapuu, Piret 2015. Eesti muuseumi raudvara. Intervjuu Ildike Jaagosillaga. – *Muuseum 1 (37)*: 40–43.